

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 5

Årgång 73

2018

Lugnås Qvarnstensgruva. Hangelösa Hembygdsförening styrde i år sin traditionella sommarresa till Lugnås. Det blev ett intressant besök inne i gruvan med guiden Reebecka Nordbrandt, längst till höger. Foto: Matz Nilsson
Läs även på sidan 23. Lugnås Qvarnstensgruva är medlem i NAV – Industrihistoria och Arbetlivsmuseer i Väst.

Nytt landskapsobservatorium i Mariestad, sid 5

Stora kafferepet med Birgitta i Skara, sid 6

Profilen Christina Nyhage i Lerbäcksbyn, sid 16

Föreningar jubilerar, sid 8, 9 och 22

HKH Kronprinsessan Victoria
Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Bilden ovan är tagen vid Kronprinsessans vandring i Västergötland i september 2017.

Kungliga Hovstaterna
Foto: Raphael Stecksén, Copyright: Kungahuset.se

Innehåll

Ordföranden har ordet	3
Tankar om det ideella	4
Nytt landskapsobservatorium i Mariestad	5
Stora kafferepet i Skara med Birgitta	6
Festligt vid 25-årsjubileum i Hov	8
Kalas vid 40-årsjubileum i Bäresberg	9
Vad berättar gravstenar om vår historia	10
Kunnig invandrare ordnade kyrkbygget	11
Två unga norskor ledde uppror från Skara	12
Torparliv i Ödenäs	13
När socknen var kommun	14
Profilen – Christina Nyhage i Kind	16
Bröllopsdag i Ornunga	19
Kaffekalas på Karlsborgs fästning	20
Hästen kunne bli rädder	21
Hänt på bögda	22
Brödstenar i Husaby och Skövde	26
Biskopen bävade för bönderna	28
Spionen som kom in från kylan	29
Läsvärt i korthet	29
Hästkrafter under Hembygdens år	30
Redaktionen	31

Redaktör och ansvarig utgivare:

Monika Moberg Kilefors, Norra Bergvägen 16 B,
541 32 Skövde. Tel: 070 64 25 670.

E-post: redvastgotab@gmail.com

Tryck: Strands Grafiska i Vårgårda AB.

Sex nummer per år med utgivning i slutet av februari,
april, juni, augusti, oktober och november.

Manus senast: 10/1, 10/3, 10/5, 10/7, 10/9 och 10/10.

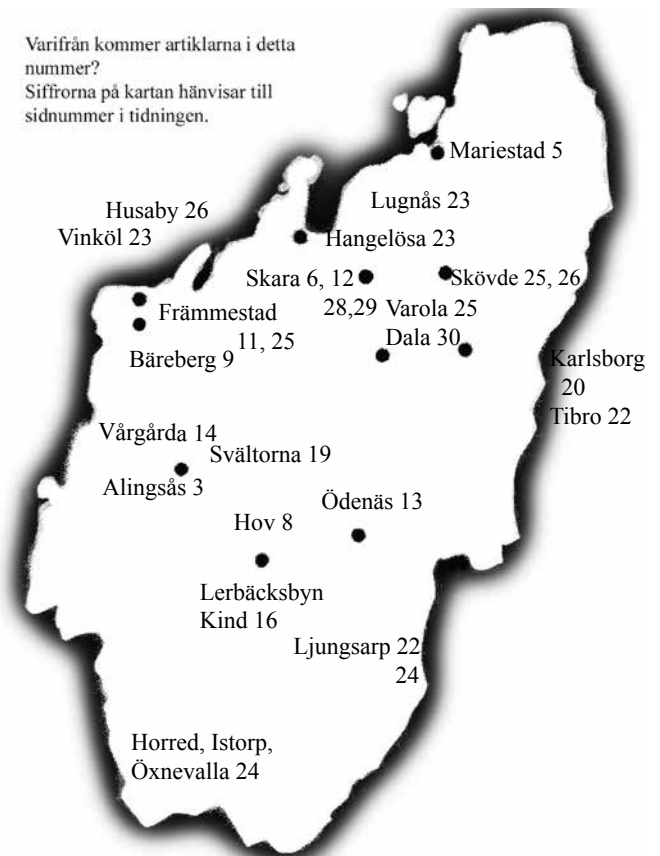
ISSN 0346-4954   www.hembygd.se/vastergotland

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 73
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2018 150:-

Varifrån kommer artiklarna i detta nummer?
Siffrorna på kartan hänvisar till sidnummer i tidningen.

Helt ideellt

Vår tidning är ganska unik. Vi som gör tidningen jobbar helt ideellt. Vi är en redaktionskommitté på tio personer som träffas ett par, tre gånger per år och har samråd om innehållet. Ur den gruppen är vi tre (se sidan 31) som har det direkta ansvaret att det kommer ut sex nr av Västgötabygden per år.

Vill du prenumerera eller har en adressförändring, ring till Eva Mann, telefon 0512-105 50, kontorstid på torsdagar 9–15 eller e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com I det här numret är vi 18 skribenter och fotografer som hjälpts åt. Ingen av oss får något arvode, vi gör det för att glädja andra och oss själva.

Ordföranden har ordet!

Hembygdsrörelsen syns, vi hörs och vi gör skillnad!

Kretsarbetet fortsätter i Västergötland – fler epost-adresser till era styrelser

Inom kort planerar styrelsen i hembygdsförbundet att starta ett **Nyhetsbrev** till alla 224 föreningar i distriktet. Det skall ses som ett komplement till Västgötabygden. I Nyhetsbrevet kommer vi att kort informera om aktuella frågor och verksamheter. Det kommer att sändas ut till de e-postadresser, som vi fått in vid medlemsredovisningen. Sänd omgående in fler e-postadresser till vårt kansli i Vara eller skicka brevet vidare till alla i er föreningsstyrelse. Några som saknar e-post kommer att få Nyhetsbrevet per post.

I kretsarna skall vi som kontaktpersoner från förbundet försöka vara aktiva och få en dialog om era verksamheter och förbättring av medlemsnyttan.

Start av KulturarvVäst (KAV) och andra samarbetsprojekt med t ex Västarvet och Länsstyrelsen

KulturarvVäst är ett nytt samarbetsforum, som bildas mellan de fyra hembygdsförbunden (Dalsland, Västergötland, Göteborg och Bohuslän) samt NAV (Industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst) och Maritimt i Väst. Då blir vi närmare 110 000 medlemmar tillsammans och kan tillvarata våra gemensamma intressen bättre.

Kulturmiljöplanen har beslutats på riksnivå och vi skall nu även i föreningarna jobba fram den i olika steg:

1. Lära känna kulturmiljön
2. Ta tillvara kulturmiljön
3. Bidra till lokal utveckling
4. Verka i landskapets förändring
5. Ha koll på offentligheten
6. Samverka med andra

Dessutom har vi på distriktsnivå under ledning av Västarvet gått igenom en utbildning för att bli "landskapsambassadörer".

Vi kommer förmodligen att starta studiecirkel i Alingsås-, Ale-, Essunga-, Vårgårda- och Grästorp skretsarna med häftet *Landskap* åt alla.

Detta sker i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan, Västarvet, Göteborgs universitet och da Capo (i Mariestad). Man ämnar nu starta ett

Landskapsobservatorium och förslaget är att förlägga detta till Mariestad. Vi är tillfrågade om vi kan vara observatoriets förlängning på den ideella, folkliga föreningssidan. Här blir det en samordning mellan Biosfärområde Vänern, geopark Platåbergen (i Grästorp) och det nya Landskapsobservatoriet.

Hus med historia med länsstyrelsen fortsätter i sin arbetsgrupp och likaledes "överenskommelsen", som ev förändras till en formell ideell förening. I sistnämnda ingår vi med regionen och ca 120 olika organisationer.

Prisma är en samarbetsplattform i Västra Götaland. Här samarbetar vi om våra besöksmål och en digital plattform www.prismavg.se, där vi kan lägga in berättelser och bilder etc om platser och människor från 1850 och fram till idag. Här kan hembygdsföreningar kontakta projektledare Jessica Bergström (från Västarvet) om hjälp för att starta upp och komma igång.

Skara startade tradition med mäsas i Fornbyn

Skara Gille startade i samverkan med Västergötlands museum en hantverksmässa i Skara Fornby den 8 september med god publikanslutning. Vi förstärkte mässan med två föredrag i museets hörsal och hoppas på en kommande tradition och utvecklat samarbete med museet i Skara.

KB-intresse för mindre publikationer

Bo Björklund har engagerat sig i arkivfrågor och då speciellt om mindre trycksaker som tas fram utan ISBN-nummer och obligatoriskt exemplar till Kungliga biblioteket (KB) och sex universitetsbibliotek.

Dessa mindre häften eller skrifter blir inte sökbara och inte arkiverade. Även KB har träffat Bo Björklund. Mer om detta senare.

*Sven-Åke Mökander
ordförande i
Västergötlands
Hembygdsförbund*

Tankar om det ideella

Det händer ofta att jag lyssnar på olika föreläsningar eller uppträdanden om skilda ämnen. Nyss besökte GöteborgsOperan sin Skövde-scen med föreställningen Viva la Torta. En välsmakande sopplunch med kakboksförfattaren Birgitta Rasmussen och operasångaren Marco Stella. En kombination med sång och musik och en föreläsning om italienska tårter. Det praktiska med sopplunchen sköttes av ideella krafter, dvs teatervänner.

Othello är en tragedi av William Shakespeare men också namnet på en tårta. Nog om det. Birgitta Rasmussen har för övrigt besökt Skara Gille och det stora kafferepet den 25 augusti. Se sidan 6 i detta nummer.

Skara Gille fyller 70 år i år och där finns många ideella krafter med ordföranden Tommy Kroon vid rodret, tillika kassör i hembygdsförbundet.

Den 8 september ordnade gillet en hantverksdag i Fornbyn i Skara samt två föreläsningar i Västergötlands museum i samarbete med Västergötlands Hembygdsförbund.

Niclas föreläser om hembygd och landsbygd

Niclas Fällström, landsbygdsutvecklare i Falköpings kommun, var den ene föreläsaren. Anders Nilsson (se nästa sida) var den andre.

Niclas berättade om glädjen och lekfullheten i att arbeta ideellt. Det ska kännas roligt samtidigt som man arbetar för något som känns betydelsefullt såväl för sig själv som för andra. Han talade om laganda och samspel.

Föreläsning om det ideella. Niclas Fällström, ordförande i Leader Östra Skaraborg och landsbygdsutvecklare i Falköpings kommun, bonde i Hornborga och naturmänniska, här tillsammans med Tommy Kroon, ordförande i Skara Gille och kassör i VHF.

Naturlig och personlig

Niclas bjuder på sig själv. Han är lätt att lyssna till och entusiasmeras av.

Han har många järn i elden. Som ordförande i Leader Östra Skaraborg och som landsbygdsutvecklare kommer han i kontakt med det ideella samhället och den lokala företagsamheten. Han är dessutom bonde i Hornborga, guide, fågelskådare och naturmänniska.

Han berättade om sitt bondeliv och om sin familj och sina barnbarn.

– Det gäller att länka ihop gammalt och nytt, inte bara inom familjen, utan även inom föreningsrörelsen, menar Niclas.

Det handlar även om utveckling. Att inte säga: ”Så har vi alltid gjort” utan att lyssna på andra och tänka framåt. Det gäller även att ta kontakt med våra nya svenskar. De har mycket att berätta.

Glädjen och lekfullheten

är drivkraften i

att arbeta ideellt ...

Leader Östra Skaraborg

Leader är ett internationellt projekt inom EU som bygger på samarbete mellan föreningslivet, kommunen och den lokala företagsamheten. Dessa står för ca en tredjedel av kostnaderna för ett projekt och resten bekostas av statliga medel och EU.

Allas Hus i Borgunda

Niclas nämnde ett väl genomfört projekt i Borgunda. Bydegårdsföreningen inköpte församlingshemmet, en före detta skola, av Svenska kyrkan och renoverade detta och fick en mycket funktionell samlingslokal, kallad Allas Hus. Föreningen sökte pengar hos Boverket och Falköpings kommun och fick ett antal miljoner kr. Resten, ett antal miljoner, och givetvis mycket ideellt arbete, fick föreningen själv stå för.

Borgunda utsågs 2018 till Årets Falbygdssocken. Bland annat nämns i motiveringen det arbete som många i bygden har lagt ner på att bygga om den gamla skolan till en fin bygdegård i form av Allas hus.

Ideellt arbete är guld värt! Utan det stannar Sverige.

Monika Moberg

Nytt Landskapsobservatorium i Mariestad

Hur medverkar vi i hembygdsrörelsen?

Den 19 april i år samlades närmare 30 personer för att diskutera planerna på ett Landskapsobservatorium i Mariestad. Det skulle i så fall bli det första i Sverige (även om Skåne har gjort startförsök med en hemsida).

Detta följde vi nu upp med att Anders Nilsson från Västarvet informerade oss med ett föredrag på Västergötlands museum i Skara den 8 september (samtidigt som hantverksmässan i Fornbyn).

I Europa finns ett antal Landskapsobservatorier och vid träffen den 19 april fanns fem internationella gäster från universitet och observatorier i Italien och Ungern. Övriga närvarande var från SLU Alnarp, Västarvet, Länsstyrelsen, Geoparken, Hembygdsrörelsen m fl.

Programmet har omfattat tillbakablickar, internationella erfarenheter och bakgrund till ett kommande observatorium.

Delprojekt

Tre olika tidigare delprojekt presenterades:

- Lab 190 – utveckling av bygden längs väg 190. Regionen och numera näringen och kommunerna samverkar om lokal utveckling
- Geopark omkring platåbergen i Skaraborg. Nio kommuner med Grästorps som huvudort.
- Tidan – ett vattenprojekt i Mariestad.

Arrangörer var Västra Götalandsregionen och Dacapo i Mariestad samt Göteborgs universitet.

Avsikten är nu att skriva ihop en projektplan och budget. Det kommer att bli flera olika dragningar nu efter landstingsvalet, då vi inte vet vilka partier som kommer att styra i Västra Götalandsregionen.

Frageställningar som har kommit upp:

Arbetsätt – Hur ska vi arbeta med hemsida, delprojekt. Samverkan med geoparken samt olika fokus som finns bland deltagande organisationer (universitet, regionen, museer och ideella rörelser)?

Organisation – kan vi börja med ett mindre geografiskt område och inte ta hela regionen till en början? Huvudman? Förmodad placering i Mariestad? Hur knyta på den ideella rörelsen?

Målbild – vad vill vi uppnå till 2040?

Vilka problemområden finns och som kan lösas?

Hur skall vi lösa miljömålen?

Civilscape, en samarbetsorganisation som bildades 2008 i Florens, har idag 132 institutioner/organisationer, som deltar från 32 olika länder.

Föreläsare i Skara. Anders Nilsson, utvecklare vid Västarvet. Foto: Monika Moberg

Idag finns landskapsobservatorier i bl a Balatonsjön i Ungern, Barcelona i Spanien, Etna på Sicilien, Pécs i Ungern m fl.

2012 startade ett leaderprojekt omkring Geopark Skaraborg. 2013 hölls en konferens på Ålleberg, där även hembygdsrörelsen deltog. 2017 startade verksamheten med Grästorp som centrum. Nio kommuner delar på kostnaderna. Projektledaren Anna Bergengren är anställd.

I en geopark berättar man om sambanden mellan geologi, biologi, människor och kulturhistoria.

En geopark ger förståelse för hur vi bäst förvaltar våra naturresurser och vår planet.

Områden som belyses:

- Ett stycke jordhistoria – en tidsresa genom 1700 miljoner år
- Jorden ger liv – de första samhällena
- Stenen som levebröd – människan och bergen som resurs
- Bergen lever – natur- och friluftsliv på bergen idag

Avsikten är nu att 2019 ansöka för att bli Sveriges första Unesco Global Geopark. Denna status blir en kvalitetsstämpel och ett bevis på att naturmiljöerna i vår närhet är värda att uppmärksammas internationellt.

Biosfärområdet Vänern-Kinneulle har funnits i tio år, är utnämnt av Unesco och verkar för ett ”hållbart samhälle”.

Frågan är hur vi i den ideella hembygdsrörelsen kan medverka i detta?

Vilka mål har vi och vad kan vi tillföra?

*Sven-Åke Mökander
Ordförande i VHF*

Stora kafferepet med Birgitta i Skara

Redo för signering av Birgittas bästa. Birgitta Rasmusson, känd från teve som bakdrottningen, hade fullt upp med att signera sin bok. Hon och Ann-Louise Friberg från Studieförbundet NBV hade med sig 100 böcker och dessa gick åt som smör i solsken.

– Kaffe ska drickas i riktiga kaffekoppar och inte i muggar, sa hela Sveriges bakdrottning, Birgitta Rasmusson, känd från teveprogram som Hela Sverige bakar.

Och fikarep är inget ord som Birgitta framhåller. Nej, det ska vara ett riktigt kafferep som det var förr, och som det var i Skara.

Birgitta har tidigare varit chef under 25 år på ICA Provkök och ansvarade under sin tid där för ett femtiotal bak- och kokböcker som exempelvis de båda klassikerna Rutiga Kokboken och Sju sorters kakor. Den senare har sålts i fyra miljoner exemplar och gavs ut första gången 1945.

Skara gille jubilerar i år, och dess ordförande Tommy Kroon berättade att gillet firar hela året med siffran 70 i minnet. Därav skulle det bjudas på 70 sorters kakor på det stora kafferepet den 25 augusti i trädgården till Kråks värdshus. Solen var på sitt bästa humör och sken

på alla de drygt 300 gäster som hörsammat inbjudan. De satt vid vackert dukade bord med stora, gammaldags kaffedukar, sirliga kaffekoppar och dito kaffekannor.

Nu gick det inte riktigt som Tommy tänkt sig. Inträdesbiljetten var antingen 24 hembakade kakor eller 40 kronor. Det kom in så många kakor så antalet 70 fick ändras till 80. Birgitta Rasmusson fanns på plats för att ta emot kakorna. Till sin hjälp hade hon några av Gillets medlemmar. Enligt Birgitta måste detta vara något av ett världsrekord. Hon hade som mest träffat på 46 sorter vid ett tidigare kalas.

En tävling var det också. Fem kakor på kaffebordet hade valts ut av Birgitta, och bakarna bakom dessa kakor fick var och en som pris ett exemplar av boken **Birgittas bästa**.

Under hela eftermiddagen fanns det också möjlig-

... på Kråk

Kafferep i trädgården till Kråks herrgård. Här samlades lördagen den 25 augusti drygt 300 personer kring kaffeborden, som var dukade med fina dukar, gammaldags kaffekoppar och tillika porslinskannor. Och det fanns inte mer än 80 olika kakor att välja mellan.

het att se de utställningar som Hanna Eklöf på Västergötlands museum hade tagit fram. I rummen i Kråks herrgård kunde man se berättelser om kaffets historia i Sverige och olika miljöer hur man drack sitt kaffe.

Kafferep

Varför kallas det kafferep? Det kommer av verbet repa. Förr då kvinnorna träffades hade de med sig gammalt slitet tyg eller stickade saker som de repade upp och återanvände.

Att vi började med kafferep har sitt ursprung, förutom reppingen av slittyg, av att det dels började odlas vete, dels importen av kaffe. Kaffedrickandet har traditioner från 1600-talet i Wien. Till Sverige kom det under 1700-talet. Karl XII blev förtjust i kaffe. Hans turkiska värdar erbjöd efter nederlaget vid Poltava den svenske kungen och hans hov flera kilo kaffe om dagen. Vid återvändandet till Sverige hade han en turkisk kaffekokningsapparat med sig.

Kafferepet var förr en betydelsefull mötesplats, framförallt för kvinnor. Prästen var oftast den enda mannen på ett kafferep.

Till ett kafferep hör bullen, mjuka kakor, minst sju sorters kakor och som avslutning givetvis – tårtan. Bullen, framförallt kanelbullen, är idag vårt vanligaste kaffebröd. Kanelbullen har till och med en egen dag, som infaller den 4 oktober.

Kakbord. Några av alla de 80 kakor som årets kafferep i Skara hade att bjuda på.

De mjuka kakorna på kalasen förr kostades på lite mer än den vanliga sockerkakan till vardags. Det serverades inte sällan flera mjuka kakor som rulltårta och mjuk pepparkaka.

Kakfatet fick som sagt inte understiga siffran sju, som bl a är ett heligt tal. Som exempel kan nämnas att sjualet präglade israeliternas liv och högtider. Var sjunde dag var sabbatsdag, vart sjunde år sabbatsår, lövhyddohögtiden firades i sju dagar och man har en sjuarmad ljusstake. I uppenbarelseboken t ex representeras hela den kristna kyrkan av sju gyllene ljusstakar.

Monika Moberg

God morgon, varma kaffe. Din doft renar mina sinnen.

Björnstjerne Björnson

Festligt vid 25-årsjubileum ...

God kvalitet. Hembygdsstugan i Hov har tidigare stått på två andra platser och nu är den hemvist för Hovs Hembygdsförening.

Hovs Hembygdsförening har firat 25-årsjubileum. Festen gick av stapeln vid hembygdsstugan. Regnet hängde i luften och det kom också några små skurar. Men mest sken solen och ett åttiotal gäster mötte upp vid den fina hembygdsgården. Dagens presentatör var Jonny Gustavsson.

Föreningens ordförande, Alf Emilsson, hälsade välkommen och gav en liten historik över föreningens tjugofemåriga verksamhet.

Till ett jubileum hör sång och musik och det svarade Gunnar Carlberg från Timmele för. Han sjöng både för och med sin publik.

Från angränsade hembygdsföreningar kom det uppaktningar i form av blommor och böcker. Naturligtvis var det kaffe och tårta, men man kunde också njuta av nygräddade våfflor eller kolbullar. Så blev det Tankar från bögda, förmedlade av Leif Brunnegård, som också framförde en hälsning från Västergötlands Hembygdsförbund. Och naturligtvis såldes det lotter och vinster som Gäseneost och choklad.

Ur historiken

Hovs Hembygdsförening bildades den 13 januari 1993. En intressegrupp för historia och kultur fanns redan i form av Hovs Sockens Torpcirkel. Torpcirkelns dokumentation blev en bok – Hovs sockens torp och dess historia under 1800-talet.

När studiecirkelarbetet var avslutat fortsatte man att träffas ett par gånger om året. Det var i samband med ett årsmöte med torpcirkeln som mötet beslöt att ombildas till en formell hembygdsförening. Med på årsmötet var Lennart Jacobsson i Eriksberg, styrelseledamot i Västergötlands Hembygdsförbund, och han inspirerade

föreningen att bli medlem i hembygdsförbundet. Ganska snart efter att föreningen bildats uppkom önskemål om en egen samlingslokal. Agnes Rickardsson och hennes syster Maj-Britt Ekman hade ärvt en äldre timmerstuga i Eriksberg, vilken föreningen erbjöds ta hand om med villkor om nedmontering och bortforsling från ursprungstomten. Föreningen tackade ja till gåvan och med många frivilliga arbetstimmar samt hjälp från ALU-arbetare från Arbetsförmedlingen nedmonterades stugan och kördes till en upplagsplats i Hov. Föreningen fick dock avslag på bygglovsansökan till den ursprungligt tilltänka platsen.

1995 beviljades bygglov på nuvarande plats, tillhörande Örekulla Gård. Uppsättning och inredning av stugan gjordes under följande år av en grupp snickarglada föreningsmedlemmar under ledning av byggmästaren i Od, Bertil Ljungqvist. Merparten av inredningsmöblemangent är en gåva från systarna Astrid och Gerda Nilsson, Lystorp.

Stugan hade tidigare stått i Od, men 1915 monterades den ned och flyttades till Eriksberg. Där stod den till 1994 då den flyttades en andra gång och nu till Hov.

Den 16 augusti 1998 hölls invigningen och Lennart Jakobsson var åter på plats och höll invigningstalet.

Följande år fortsatte byggverksamheten med uppförande av förrådsladan och omläggning av stenmuren vid ena tomtgränsen. Man gjorde också en vandringsled med två slingor, en på cirka två km och en på cirka en km. Några år senare byggde föreningen en grillstuga.

Den nuvarande verksamheten är mest inriktad på underhåll och vård av anläggningar och egna byggnader.

Hembygdsföreningen har också åtagit sig att värna de med stolpar utmarkerade torpruinerna från torpinventeringen samt likaså se till de sedan 1700-talet kvarvarande 18 fornminnesregistrerade vägstenarna inom sockengränsen.

Traditionsenligt arrangeras årligen några tillställningar för allmänheten under sommarhalvåret, där midsommarfirandet och tunnbrödsbakning brukar tillhöra de mest uppskattade.

Föreningen har för närvarande drygt 60 medlemmar. När jag dagen efter festen pratade med Alf Emilsson var det en mycket glad ordförande, som gladdes över alla besökarna och tacksam för ett fint arbete av medlemmarna.

Leif Brunnegård

.. i Hov

Uppvaktning i Hov vid 25-årsfesten. Barbro och Uno Sanfridsson från Norra Säms Hembygdsförening var ett par av gratulanterna.

Kalas vid 40-årsjubileum i Bäreberg

Många hembygdsföreningar jubilerar i dessa dagar. Flera bildades under andra halvan av 1990-talet, bl a Bärebergs Hembygdsförening, som nybildades 1978.

Av föreningens ordförande, Anna-Maria Adler, har vi fått ett tidningsurklipp med många bilder och text av Börje Andersson, där 80 personer kom för att ta del av det som de dukade borden hade att erbjuda såsom mat och prinsesstårter. Festen hölls i ett stort tält vid hembygdsgården, där borden var dukade med föreningens egna textilier, som tillhör samlingarna.

I lillstugan kunde besökarna bese en utställning av foton, texter med mera.

Hembygdsföreningen har sina rötter i en förminnesförening från 1932. Denna förening ägde en forngård, men denna överlämnades till dåvarande Bärebergs kommun i samband med en kommunsammanslagning i början av 1950-talet. I samband med en hembygdscirkel bildades så småningom en ny hembygdsförening 1978. Nils Högemark var föreningens förste ordförande mellan åren 1978 och 1986.

År 2009 flyttades den gamla forngården från sin plats invid kyrkogården till nuvarande plats invid parstugan och lillstugan. Essunga kommun och Sparbanksstiftelsen bidrog med pengar.

Sedan 2005 har årliga utställningar med olika teman arrangerats. 2014 inbjöds till det första midsommarfirandet vid hembygdsgården.

Vid jubileet underhöll Jörgen Nilsson, Tumleberg. Det blev sång och musik med såväl låtar av Bröderna Djup som Sven-Ingvars, Eddie Meduza med flera.

Kommunalrådet Daniel Andersson (M) uppvaktade med blommor och en jubileumsgåva, som togs emot av ordföranden Anna-Maria Adler.

Tre trotjänare i styrelsen; Yngve Gustavsson, Jan Wallin och Birgit Andersson blev även de ihågkomna liksom Anna-Maria Adler, som har varit ordförande sedan 2003. Föreningen har för närvarande 208 medlemmar.

Med en enkel tulpan önskar vi hembygdsföreningen i Bäreberg lycka till i fortsättningen!

Monika Moberg

Vad berättar gravstenar om vår historia?

Skälvums kyrka på Kinnekulle besöker jag ofta och gärna, ensam eller i sällskap med gäster som förundrar sig över den underbara gamla byggnaden, alltjämt i bruk efter nästan tusen år. För tio år sedan blev jag vid ett sådant besök varse en gravsten som väckte mitt intresse. Den berättade en för sin tid ovanlig historia. Jag skrev en liten text om den som jag sände till en rikstidning. Men den blev inte publicerad.

Också i år deltog jag i en gudstjänst i Skälvums kyrka tillsammans med vänner. Vi gick efteråt ut på kyrkogården – jag ville visa den speciella gravstenen. Men den stod inte att finna, kanske borttagen i någon översyn av kyrkogården och gravplatserna? Jag letade reda på texten jag skrev om gravstenen för tio år sedan. Den låg kvar i min dator, inskriven den 12 juli 2008. Jag återger den nedan och tar den till utgångspunkt för funderingar över gravstenar som dokument över kvinnors liv:

Så här skrev jag för tio år sedan:

”FD BADERSKAN” läser jag förvånad på gravstenen. Född 1849, död 1931. Lantbrukare och hemmansägare finns det flera på den lilla västgötska kyrkogården; en nämndeman, en komminister, rentav en riksdagsman. Underst på stenarna står kvinnorna, på de äldre stenarna oftast utan att deras namn nämns: ”hans hustru”, ”hans maka”, till och med ”hans k. maka”. En moder finns det, änkor och, finare, en ”Enkefru”.

Men baderska – den enda kvinnan med en yrkestitel – var nu det en så betydande sysselsättning att den särskilt skulle nämnas? Antagligen har hon arbetat på Lundsbrunns kurort i närheten. Ett märkligt kvinnoyrke var det. Baderskan hanterade nakenhet, också mäns nakenhet i en tid, när kvinnors tillträde till offentliga läkartjänster kunde möta argument om det olämpliga i kvinnors kunskap om och befattning med manliga kroppar.

Betydande måste hon ha sett sitt arbete som, baderskan. Men hur var hennes liv? Hon levde länge, i över åttio år. Hon står inte som hustru, även om hon delar graven med en man, före detta fjärdingsman. Han dog före henne, men var tjugo år yngre, kanske hennes son?

Psalmen, vars nummer finns på stenen, 473 i 1819 års psalmbok, talar om vånda och förtvivlan: ”Jag svåra slagen var, jag låg i nöd och

smärta, Jag hade, o min Gud, bekymmer i mitt hjärta”. Men längre fram handlar det om helande, tröst och hopp: ”Hur ljufligt vid din hand jag efter korta kvalen, Förs genom dödsens hem till ljusa brölloppsalen! Du känner vägen bäst förbi den mörka ort; Ett steg ännu; och så jag är vid himlens port”. Johan Olof Wallin skrev år 1816 de verser som kanske kan brukas som en kort berättelse om ett långt liv.

Att baderskans gravsten nu försvunnit gör mig bekymrad. Kyrkogårdarnas gravstenar är, som jag ser det, inte bara helgade åt de dödas minne. De utgör också historiska dokument. Ibland litet längre, ibland i korthet, berättar de historien om ett människoliv. Men mera sällan får man i svunnen tid veta något om en enskild kvinnas yrke och verksamhet.

En annan sten som med en titel berättar om en kvinnas arbete och liv finns på den närbelägna Forshems kyrkogård. Hon bär titeln trotjänarinna, hemmahörig i Årnäs, född 1890 och död 1941.

Hon har alltså tjänat i familj, varit i beroendeställning. Säkert var hon uppskattad – gravstenen är hög och vacker med en inhuggen bild på solens strålar överst. Men bredvid stenen finns en liten oroväckande skylt som tyder på att också den kan komma att försvinna liksom baderskans, om nu ingen skulle efterfråga graven. Trotjänarinnor finns knappast längre och inte nämns de i historieböckerna; inte ens i Svenska akademiens tryckta ordlista finns ordet ”trotjänarinna” med (den jag konsulterade är tryckt 1986). Vem av dagens unga vet vem en trotjänarinna var, vad själva ordet berättar om hennes liv?

Jag frågar mig efter vilken princip de ansvariga handskas med gamla gravstenar. Tänker de alls på att när en sten försvinner, försvinner också ett stycke historia? Hur väljer man? Är det bara de på sin tid betydande och ”fina”, som blir kvar?

Just enskilda kvinnors liv och arbete är i historien ofta svåra att komma åt. Borde då inte de nämnda stenarna få vara kvar och ge kyrkogårdarnas besökare en på sitt sätt konkret och värdefull upplysning om människors liv och villkor i det förflutna?

Ann-Sofie Ohlander

Kommentar: Tvärreds Hembygdsförening t ex har avtalat om att sköta klippning och liknande runt gravstenar som annars skulle forslats bort. I ett kommande nummer får vi kanske höra mer om det.

Red

Kunnig invandrare ordnade kyrkbygget

En invandrare kan göra skillnad. Ibland kommer de som på beställning. Det kan väl sägas om murmästaren Adam Pickel, som kom från Thüringen i Tyskland på 1700-talet. Muraryrket förde honom till Sverige, bland annat till Vänersnäs, men han flyttade den 24 juni 1767 med hustru och liten dotter till Främmestad som hade ett akut behov av renoverad eller nybyggd kyrka.

Sedan några år hade man bestämda planer på en grundlig renovering och utbyggnad. Men uppfattningarna var delade, och det kom inte mycket sten till kyrkbygget.

Så här ser Främmestads kyrka ut idag.

Kyrkoherdens dotter

Till saken hörde också att baron Henrik Posse ville flytta kyrkan en bit från säteriet, bland annat ansågs liken på kyrkogården lukta, medan bönderna ville ha ombyggnad på plats. Det blev billigare.

Kort efter att Pickel kommit till Främmestad blev han änklings med sin lilla dotter, men det dröjde inte länge innan han gifte om sig med ingen mindre än kyrkoherdens dotter, Maria Jonsdotter Tengbom. När Pickel kom till Främmestad titulerades han gesäll, men han steg tydligt raskt i graderna och vid vigseln kallas han murmästare. Han bör ha gott anseende annars hade han säkert inte fått gifta sig med en kyrkoherdedotter.

Ny kyrka

1770 hade han fått uppdraget att utvidga kyrkan på plats, men det drog ut på tiden och 1775 kunde mästern Adam ge det trista beskedet att grunden till gamla kyrkan var alldeles för dålig, och någon utvidgning på plats var inte att tänka på. Så det blir en ny kyrka på ny plats. Och Adam Pickel svarade inte bara för ledningen av arbetet, han verkar ha klarat av ritningarna också.

Det är byggmästare Tage Brolin som skriver om kollegan Adam Pickel i senaste numret av hembygdstidningen, Främmestad – vår hembygd. Eftersom Brolin själv har stor kunskap om kyrkbyggen finns här mycket intressant att läsa både från Främmestad och från kyrkbyggen i grannsocknarna.

Gick till kungs

Tidningen är fylld av intressant läsning, som en artikel om Johannes Persson i Sandlid som visserligen var svårt invalidiserad men skarp i hjärnan. Så när det uppstår stora problem på Främmestads säteri där spannmål avsedd för fattiga ordsbor försvann så var det på Johannes man litade. Gården ägdes på den tiden av kungen själv, Karl XIV Johan, så det blev bokstavligen att gå till kungs.

Jodå, kungen tog emot, men eftersom han inte kunde svenska så berättas det att kungen satt på en ståtlig stol i ena ändan av rummet och talade till tolken som pilade iväg bort till Johannes vid dörren och berättade vad kungen sagt. Och omvänt.

Problemet löstes

Trots detta bokstavligen avstånd mellan klasserna lär Johannes övertygat kungen som raskt såg till att en misstänkt arrendator fick lämna platsen.

Och lita på att Johannes bokstavligen gick till kungs trots sitt handikapp. Även om kungen lär ha skickat med några mynt till resan hem.

Tidningen är utgiven av Främmestads Hembygdsförening där Tage Brolin är ordförande. Den innehåller 24 sidor med massor av härliga gamla bilder.

Hans Menzing

Två unga norskor ledde uppror från Skara

Sommaren 1318, för 700 år sedan alltså, höll två unga flickor hov i Skara och utsåg en drots, det vill säga en kunglig ställföreträdare för hela Sverige. För att röra till saken så hette båda flickorna Ingeborg, de var dessutom norskor och den mest drivande var bara 17 år. Märkligt nog ställde stora delar av de svenska herrarna upp på deras sida.

Nu var det förstås inga norska tonåringar vilka som helst, båda var döttrar till norska kungar och bortgifta med svenske kungens yngre bröder, hertigarna Erik och Valdemar. Ingeborg Håkansdotter, som var gift med Erik, var bara 11 år när hon giftes bort vid ett dubbelbröllop tillsammans med sin kusin Ingeborg.

Drack jul

Julen hade hon tillbringat på kungliga slottet Gälakvist i Skara, en jul fylld av glädje och fruktan. Dels fick hon sitt andra barn, en dotter, och det gladdes förstås, men samtidigt hade maken och lillebror Valdemar varit dumma nog att tacka ja till en inbjudan till att dricka jul hos storebror kungen på Nyköpings hus. Sedan hör hon inget.

Bilden visar förstås Ingeborgs stiliga sigill, tillverkat för övrigt för exakt 700 år sedan, 1318.

Det skulle varit ett möte i fredens tecken, eftersom Erik vid en tidigare kupp tillskansat sig stor del av makten i riket. Så det går som man kunde räkna ut, hertigarna greps och kastades i en fängelsehåla, där de förmodligen svalt ihjäl. Men bekräftelsen på deras död kommer först framåt våren och då startar de två flickorna en hård strid mot kungen, som länge är rätt framgångsrik. Men med hjälp av en dansk krigare, Knut Porse, lyckas Ingeborgarna få framgång, och Ingeborg Håkansdotter är så tacksam att hon tar dansken till älskare. Han är inte tillräckligt fin att gifta sig med.

Dubbelt kung

Kungen med hustru tvingas att fly till Danmark och stormännen kommer fram till att Ingeborgs unge son Magnus skall utses till kung med förmyndare. Detta samtidigt som han får ärva Norge. Han är alltså Europas förmodligen mäktigaste treåring, men den som regerar mest är mamma Ingeborg. Hon sitter med i rådet men tar sig friheter att styra mycket på egen hand. Bland annat skaffar hon sig ett storslaget sigill, nästan i kungastorlek, som hon placerar under viktiga beslut. Så kanske kan vi säga att vi hade en regerande drottning i Skara.

Irriterande norsk jente

Men det varar förstås inte så länge, karlarna retar sig på att en norsk jäntunge styr och ställer. Inte blir det bättre av att hon har en dansk karl som försöker lägga sig i. Så de svenska stormännen ser till att lösa ut Ingeborg från maktpositionen på Axevalla hus, som hon fått av Erik som morgongåva. Så hon tvingas dra sig tillbaka och försöka skapa ett eget rike med sin Knut, som lyckas få en tillräckligt fin titel så att de kan gifta sig.

Men kanske var Skara lite av en huvudstad en tid för en knatte till kung och hans politiskt skickliga mamma.

De flesta uppgifterna är hämtade ur Stefan Högbergs intressanta bok *Kvinnliga krigare*. Medeltida kvinnor som ledare, konstnärer och soldater.

Hans Menzing

---

*Att våga ändra åsikt visar
att man är klokare idag än igår
Winston Churchill*

Torparliv i Ödenäs

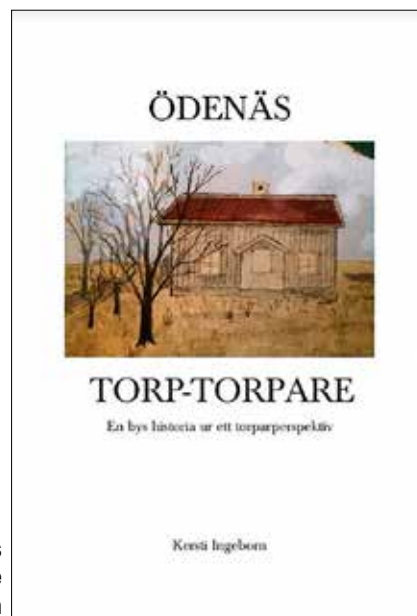
Socknen Ödenäs ligger ganska nära städer som Göteborg och Alingsås men har ändå en stark egen identitet. Den är ett reliktområde, och ålderdomliga seder och bruk har länge levt kvar. Det märks i Kersti Ingeborns bok:

**Ödenäs, torp – torpare med underrubriken
En bys historia ur ett torparperspektiv.**

Boken är ett resultat av ett långt arbete med torpinventering. Inventeringen började på 1970-talet, och en grupp arbetade med den fram till 1993. Då fanns fortfarande minnen och hågkomster bland de äldsta av hur det var på torpen i Ödenäs. Många av berättelserna spelades in. Med detta arbete som grund har Kersti Ingeborn sammanställt en bok som är lite annorlunda än andra torpböcker.

Gruppens minnen och berättelser om människor och händelser utgör bakgrunden till de fakta om torpen, som också plockades fram och som Kersti Ingeborn kompletterat. Hon och hennes familj har också tagit fram kartor och GPS rörande torpen. Ca 130 torp har hittats och dokumenterats. I vissa fall kan man jämföra hur det såg ut på 1970-talet och hur det ser ut nu. Alla torp har lokaliserats, även där det inte finns några synliga lämningar kvar.

Man frapperas av hur släktband förenar hela socknen, och alla kände alla. Kersti Ingeborn kan själv peka på sådana släktband med bl a soldaten Mattias Tapper och berättar, att släktbanden länge har bevarats muntligt i släkterna. In i vår tid har rotekistan för den indelte knekten bevarats på stamgården. Torpet gav kanske inte försörjning åt stora familjer, och då försökte man sälja sina produkter, t ex träslöjdsalster och bär, i andra bygder. Ödenäs fick inte väg förrän 1914, och vägen dit har alltid varit dålig.

Boken Ödenäs
Torp – Torpare
av Kersti Ingeborn

Ofta är torpnamnen namn med historia. ”Môsagôsars källarsvea” var troligen en svedja med en källare från början, och där byggde pojarna från mossen ett torp. Genitiv på –a är vanlig, t ex Lång-Andersa och Magnusa Annas.

Det pågår ett viktigt arbete med torpinventeringar runt om i vårt land. Då diskuteras också, hur detta arbete ska redovisas, så att forskningen kan bli tillgänglig för fler. Boken om torpbebyggelsen i Ödenäs kan inspirera i detta sammanhang.

Boken såldes vid ett arrangemang med öppet hus i Ödenäs i början av augusti, och intresserade kan ta kontakt med Kersti Ingeborn, bok@kerstisbyra.se

Boken är en viktig dokumentation av människors levnadsförhållanden för ett par generationer sedan.

Ann-Britt Boman

Medlemsvärvtävling

Tengelandsfonden och Hembygdsförbundet utlyser nu en medlemsvärvtävling under 2018 (avläses den 31 december), där den hembygdsförening som ökat mest i antalet medlemmar under året vinner 2 500 kr. Den förening som blir tvåa får 1 000 kr. Antalet registrerade medlemmar, som är under 25 år, räknas som två. Prisen delas ut vid Hembygdsförbundets årsmöte i maj 2019.

Prenumerera på Västgötabygden!

Det kostar 150 kr att få hem sex nummer av tidningen under ett år. Vid samtidig beställning av 10 prenumerationer (föreningen beställer t ex till hela sin styrelse) är priset 130 kr per prenumeration.

Anmäl till vår kanslist **Eva Mann**, 0512-105 50.
Badhusgatan 13, Box 15, 534 21 Vara.
Eva arbetar deltid och träffas på kansliet varje helgfri torsdag, 09.00-15.00.
E-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

När socknen var kommun

För er som är födda på 1960-talet och senare är storkommunerna en självklarhet, men så har det inte alltid varit. I Svältornas Fornminnesförenings årsskrift 2008 skrev Henry Stjerna om När socknen var kommun. Jag har fått lov att klippa ur hans artikel.

Den 1 januari 1952 bildades Vårgårda storkommun. Innan dess var varje socken en självständig kommun med i princip samma rättigheter och skyldigheter som de nuvarande kommunerna har. Det var 17 socknar inom nuvarande Vårgårda storkommun.

Före 1862 lydde såväl borgerliga som kyrkliga frågor under samma styre. Men nämnda år kom en kommunallag som kom att gälla ända till 1952. Man kan säga att 1862 blev det boskillnad mellan kyrkliga och borgerliga ärenden. Dock inte helt, skolan skulle lyda under kyrkan om socknen hade under 700 invånare.

Alla var med och bestämde

Kommunalstämman var det beslutande organet i kommunen och i den kunde alla med rösträtt delta, men före 1920 var det förstås bara männen, kvinnorna hade inte rösträtt. ”Sockenmännen” är också ett vanligt uttryck när det refereras till något beslut. De förtroendevalda skötte allt. Och ingen partipolitik förekom i kommunerna. Och uppgifterna var i princip de samma i dåvarande små kommuner som i de nuvarande stora, men i verkligheten mycket annorlunda.

Från fattigvård till socialvård

Fattigvården var jämte skolan den dominerande uppgiften under 1900-talets första hälft. Och det var en lagstadgad skyldighet enligt en lag från 1847.

Asklanda fattigstuga. Utanför stugan står Ferma-Petter.
Foto Carl Asker.

Ett reglemente skulle finnas och vara godkänt av länsstyrelsen.

År 1918 kom en lag om ”försörjningshem” eller ålderdomshem som de senare kom att kallas. Komminister Ellis i Asklanda hade redan 1916 tagit upp frågan om ålderdomshem och under 1920-talet arbetades det vidare på projektet i alla tre socknarna, Asklanda, Ornunga och Kvinnestad. Och 1930 var man klara. Socknarna Hol, Horla, Siene, Närunga, Ljur, Ornunga, Asklanda och Kvinnestad bildade ett fattigvårdsförbund och övertog Siene ålderdomshem. Det hade byggts av familjen Heyman på Vårgårda herrgård, i första hand för deras anställda.

Udda skolämne. Runt förra sekelskiftet hade skolorna i Asklanda och Närunga ett udda ämne, pojkarna skulle lära sig marschera och ha exercis med trägevär. Seth Sjöblom har ett sådant gevär i sina gömmor.

Folkskola och småskola

Sverige fick sin första folkskolestadga 1842. I Närunga pastorat hade viss undervisning förekommit sedan 1700-talet. Intresserade präster hade drivit på.

Ornunga, Asklanda och Kvinnestad kom att bilda ett skoldistrikt och så var det ända till 1952. Och skolschemat hade ett i vårt tycke udda ämne: marscher och exercis med trägevär för pojkarna.

I Asklanda skoldistrikt infördes skolskjutsar 1940. Barn med ett visst antal kilometer skolväg hade rätt till skolskjuts.

I slutet på 1930-talet började man planera för en ny skolbyggnad men man var inte överens om platsen.

Till slut blev man överens om att bygga en ny skola på central plats. Skolbygget fick läggas på is på grund av krigsutbrottet 1939 och efter kriget nalkades kommunreformen. Det blev den nya Vårgårda kommun som fick fullfölja byggnadsplanerna.

Barnmorska

Fram till ungefär 1935 föddes de flesta barn i hemmen på landsbygden. Då skulle det finnas en barnmorska på rimligt avstånd. Barnmorskan var anställd av landstinget, men kommunerna hade ansvaret för bostadsfrågan. Så 1923 – 1924 anskaffades tomt och byggdes en barnmorskebostad i Asklanda. Socknarna Ornunga, Asklanda, Kvinnestad, Grude, Jällby och Södra Björke utgjorde barnmorskans distrikt.

Ny tid och ny kommun

Under andra hälften av 1940-talet förbereddes en stor kommunreform. Det började med ett riksdagsbeslut 1946. Respektive länsstyrelse skulle upprätta förslag till nya kommungränser, de gamla kommunerna skulle få yttra sig, och de färdiga förslagen skulle gå till regeringen för fastställelse. Det hela skulle vara klart för start 1952.

Motivet för denna reform var framförallt att de dåvarande kommunerna, omkring 2300 stycken, var för små. Dessutom var det en tendens till att kommunerna fick fler och större uppgifter. Riktningen blev att en kommun skulle ha minst 3000 invånare.

Denna reform innebar givetvis en stor omställning i kommunalpolitiken, kanske mest för förtroendevalda som hade haft ansvaret i de små kommunerna. Men jag minns ingen som tyckte att det var bra som det var. De små kommunerna var i realiteten knappast självständiga. Och de samverkade redan i många frågor. Men nu försökte de hålla igen så att en ny kommun inte blev i deras tycke alltför stor.

Hantverkarmarknad i Fornbyn i Skara under Kulturarvsdagen

Den 8 september arrangerade Skara Gille, som fyller 70 år i år, i samarbete med Västergötlands museum föreläsningar och underhållning. I Fornbyn bredvid museet var det hantverkarmarknad. Här finns friluftsmuseet och ett trettiotal byggnader från hela Västergötland. Byggnader som flyttats hit från olika delar av Västergötland och som visar vår historia och hur det såg ut i det gamla bondesamhället. Här kan man bl a besöka både en gammaldags lanthandel (ursprungligen från Ekeskog), gamla torp, se hur en smedja såg ut, titta in i en gammal lada och ett härbärge.

*Text och foto:
Monika Moberg*

Barnmorskan. Fredrika Åkvist var barnmorska i Asklanda, Kvinnestad, Grude och Ornunga från 1901 till 1923. (Arkivbild Svältornas Fornminnesförening).

Tjänstemännen tar över

En epok var slut också i så måtto att det i framtiden skulle bli tjänstemän som skötte den kommunala förvaltningen. Tidigare hade de förtroendevalda skött allt, gjort budget, svarat för verkställigheter, skrivit protokoll och mycket mer. Kanske någon revisor från Kommunförbundet bistod med budgetarbete och bokslut. Men det måste sägas att de var hedervärda män – för det var ju bara män - dessa självlärda kommunalpolitiker som ägnade så mycket tid och kraft åt sin kommun, och som för det mesta lyckades manövrera inom kommunallagens strikta regler.

Leif Brunnegård

Händenestugan i Fornbyn har enligt traditionen varit både komministerbostad och gästgivaregård i Händene kyrkby utanför Skara. Den skänktes och flyttades till Fornbyn 1927. Huset och dess bod lär ha varit de enda kvarstående efter en stor brand i Händene 1718. Väggarna är timrade och taket täckt av vass och torv.

Christina Nyhage ger liv åt förläggarna i Kind

Längst ner i Västergötland vid den gamla Ätradalsstigen ligger socknarna Mårdaklev och Östra Frölunda. Gästgivaregården i Klev var utposten mot den gamla danska gränsen, och längs vägen tågade ofta både svenska och danska trupper. Det gällde för bönderna att försöka hålla sig undan krigets härjningar, kanske med skogen som tillflykt.

Profilen

Den förste förläggaren i Lerbäcksbyn

I Marks och Kinds härader fanns många resehandlare eller knallar. I skogsbygderna behövdes tillskott till vad jorden gav.

I Lerbäcksbyn i Östra Frölunda bodde Måns och Hanna Larsson. Brodern Anders Larsson hade gift in sig på den stora gården Mølneby. Måns var resehandlare och förläggare och hade fått in ett litet kapital. Måns Larsson byggde år 1826 en större manbyggnad i Lerbäcksbyn, och den står kvar än i dag. Fram till huset leder en vacker allé med planterade lönnar. Det finns även lönnar runt om husen och andra träd och buskar, bl a en vacker blodbok. Måns Larssons svärson Johannes Hansson, gift med dottern Anna, byggde upp verksamheten. Han uppförde flera byggnader, en stor

lagerbyggnad, ett kontor och så småningom ett stort färgeri. Under senare delen av 1800-talet uppfördes en stor mangårdsbyggnad, där Christina Nyhage bor i dag. Hennes farfar köpte Lerbäcksbyn 1914.

Förläggarverksamheten expanderar

Verksamheten expanderade. Färgare, bokhållare och många andra anställdes liksom arbetare som skötte gården. Johannes Hansson blir patron och storförläggare, en av de största i bygden. I början fanns det vadmalstamp och råvarorna var ull och lin, men sedan importerades mycket bomullsgarn från England. Det gynnades av tullbestämmelserna. Garner av lin, ull och bomull lämnades ut till väverskor i bygden. Tygerna vävdes av kvinnorna och ibland av hela familjen i gårdar och torp, och förläggaren sålde vidare med god förtjänst. Väverskorna fick några öre alnen, och därför måste kanske hela familjen arbeta med vävning.

Förläggargårdarna hade sin storhetstid vid mitten av 1800-talet, och sedan tog textilfabrikerna över, den första grundad 1834 i Rydboholm av förläggaren Sven Eriksson. I Lerbäcksbyn i den gamla manbyggnaden bor i dag en ättling till tidigare ägare, Christina Nyhage, och hon vårdar kunskap och traditioner genom att berätta om och visa Lerbäcksbyn för besökare. Byn är en av sevärdheterna i Ekomuseum Ätradalen.

Christina äger byggnaderna tillsammans med sin syster Carin Nyhage.

Bygdespel om förläggare 2015 och 2017

Vi besöker Lerbäcksbyn och imponeras av allt som finns kvar i ursprungligt skick. Det är minst fem stora byggnader som behöver underhållas liksom trädgården med träd, buskar och gamla bersåer, ”grottor” som man kallade dem. Johannes Hanssons arrendator och kusk Johannes Andersson köpte Lerbäcksbyn 1914, och Christina och Carin Nyhage är barnbarn till honom. Christina har försökt att gestalta tiden strax dessförinnan i ett bygdespel, som hon kallat Lerbäcksbyspelet. Det har uppförts år 2015 och 2017 med ett 40-tal medverkande och många hundra åskådare. I biljettpriset ingick även kaffe med dopp. Spelet har skrivits och registrerats av Christina Nyhage.

Spelet har två akter. I den första akten gestaltas slutet av 1800-talet, då patron Hanssons dotter Hilda Dahl tar över verksamheten tillsammans med maken David Dahl från Göteborg. Ännu tror man på framtiden för

Lerbäcksbyspelet. I den här miljön har spelet uppförts år 2015 och 2017 med ett 40-tal medverkande och många hundra åskådare.

Profilen. Christina Nyhage framför Östra Frölunda kyrka.

de stora gårdarna Lerbäcksbyn och Mölneby i Frölunda och Bredgården i Holsljunga. Johannes Hanssons andra dotter Julia var gift med bokhållaren Carl Eiserman, och det fanns vissa förhoppningar om att de skulle ta över verksamheten.

I den andra akten är man framme på 1900-talet. Paret Dahls döttrar Anna och Ingrid har en guvernant, Anna Edlund, som gifter sig med Hildas släkting Mauritz Hansson på Mölneby. Han dör, och Anna Edlund Hansson tar över ansvaret för Mölneby. För att hjälpa upp ekonomin skriver hon böcker – Vågen till Hamre och Vi på Hamre. Hon skrev också flera andra böcker om livet på Hamre, och det är inte svårt att förstå, att Mölneby är förebilden. Dottern Anna gifter sig med Herman Fahlgren på Lönnarp, gården som blev Änglagård i de kända filmerna, och den andra dottern Ingrid förblir ogift.

Vad händer sedan i Lerbäcksbyn?

När det inte längre går att bedriva förläggarverksamhet, öppnar färgmästarens söner handelsbod i lagerlängan. Det stora färgeriet blir försörjningshem och fungerar som ålderdomshem fram till 1965. I lagerlängan blir det samlingslokal, och där visas film och spelas revy.

Christinas och Carins far började försöka hindra det hotande förfallet av byggnaderna, och systrarna har fortsatt att underhålla byggnaderna. De bodde på andra håll, men Christina har nu flyttat hem. ”Husen behöver mig”, säger hon. Den vita mangårdsbyggnaden som paret Dahl flyttade in i år 1884 är nu hennes hem, varsamt

moderniserat. Hon har just tagit emot en buss full med besökare från Fullestads Hembygdsförening, berättat och dramatiserat och bjudit på kaffe.

Liturgisk dans och poesi

Christina Nyhage har förutom Lerbäcksbyn två andra stora intressen. Det ena är liturgisk dans och det andra är poesi. Hon är teol.kand. och deltidsanställd i Svenska Kyrkan i den stora Kindaholms och Holsljunga-Mjögäcks församlingar, där hon bl a leder konfirmationsundervisning. Kanske har hon från teologin kommit in på liturgisk dans i kyrkan. Hon och dottern Tandi medverkar i gudstjänster genom att gestalta det bibliska budskapet i dansen. De gör själva koreografin och anpassar den till budskapet. Det finns ett 100-tal liturgiska dansare i Sverige.

Ett annat intresse är poesin, och tidigare deltog Christina Nyhage i Poetry Slam, när det anordnades

Fakta: Förläggare

Förläggarverksamhet kallades samköp av vävnadsprodukter skapade i hemmen, framförallt sedan bomullen slagit ut linet som material i mitten av 1800-talet. Förläggaren placerade ut utrustning och material hos de hemarbetande och samlade sedan in produkterna för försäljning (hämtat från Wikipedia).

Lerbäcksbyn. I byn finns såväl förläggar- som magasinbyggnader.

tävlingar. När det gäller poesi, nämner hon Tomas Tranströmer och Edith Södergran bland favoriterna, och hon skriver själv dikter.

På frågan om framtiden berättar Christina om planer på ett nytt bygdespel år 2020. Var och hur är just nu hemligt. Hon är ordförande i föreningen Kultur i ”obygden”, som står bakom bygdespelen. Det första bygdespelet, som hon medverkade i handlade om Gammalsjö kvarn i Häcksvik. Det skrevs av Eva-Annette Holmerin. Dramatisering är ett bra sätt att väcka liv i historien och förmedla den vidare. Vi önskar Christina Nyhage lycka till i uppgiften.

Ann-Britt Boman

Återbruk av modeplagg

Återvinning ligger i tiden. Många syr om rata- de textilier till kläder och annat eller lämnar till second-hand.

Själv skänker jag kläder och sådant som jag inte har behov av till Kupan, Röda Korsets mötesplats i Skövde. Men det finns kläder som jag av nostalgiska skäl har sparat sedan länge.

I sommar fick jag besök av en närstående familj, vari ingår en tonårig tjej, som syr om familjens avlagda kläder till nya fräscha plagg för egen del.

Till ett bröllop i början av 1970-talet inhandlade jag en klänning av märket Lapidus i en modebutik i Skövde. En skapelse i ett ganska tunt, behagligt material av bra kvalitet och i färgerna vitt, blått och brunt – en lite ovanlig kombination.

Eftersom utrymmet i klädskåpet börjar bli ”knökat”, så bestämde jag mig. Det fick bära eller brista. Jag gav bort Lapidusklänningen till Olivia, som tonåringen heter. Hon fick dessutom en annan festklänning i spets. Denna var från 1963.

Mitt kroppsomfång är inte detsamma som i början av 1960-talet så för min egen del kommer den och Lapidusklänningen inte till användning i framtiden.

Lapidus

När jag söker efter Lapidus på internet så är det framförallt författaren Jens som dyker upp.

I boken **Det knallar och går**, utgiven på Hjalmarsson och Högbergs förlag 2008 och av författaren Anders Ros, beskrivs Hanna Lapidus som ”ett rivjärn till företagare”. Uppgifterna i boken kommer från en annan författare; Unto Einar Suhonen, som skrivit om framstående kvinnor i Borås.

Hanna var judinna, född Schwartzman i Litauen. Hennes man hette Berzik och i början av 1880-talet bildades familjeföretaget TH Lapidus AB. I slutet av 1920-talet hade företaget över 300 anställda och lika många hemsömmerskor. Tillverkningen bestod av underkläder, barn- och damkonfektion samt arbetskläder.

Hanna hade nio barn, och hon styrde både familj och företag med järnhand, även om det utåt sett såg ut som det var maken och sönerna som skötte företaget. Hanna dog 1937 som en välbärgad kvinna. Företaget drevs vidare men såldes sedan flera gånger. Märket ägs numera (2008) av ”Pelle” Gröndahls Rappson-gruppen.

Monika Moberg

Bröllopsdag i Ornunga

Fem lördagar efter midsommar inbjuder Svältornas Fornminnesförening till eftermiddagsträffar på museigården i Ornunga. Programmen varierar och samlar många besökare. Årets sista lördagssamling handlade om bröllop. Dagens gäst var folklivsforskaren Inger Widhja som berättade om gamla seder och bruk. Inne i mangårdsbyggnaden kunde man titta på ett tjugotal bröllopsklänningar som sytts och använts i bygden.

Hon tog med sina åhörare på en tidsvandring på flera hundra år. Idag är det självklart att ungdomarna själva bestämmer vem de skall gifta sig med. Så var det inte förr. Det var viktigt att man såg till att ens barn fick rätt partner ur familjens synpunkt. Kanske kunde ett giftermål innebära att det blev lämpligt att slå ihop ett par gårdar. Tillhörde man en ”fin” familj gällde det att behålla statusen. Det handlade alltså mer om släktens ekonomi än kärlek.

Hon gav också lite exempel på hur fririer kunde gå till när inte föräldrarna var inblandade.

Trolovning

Innan det blev bröllop skedde trolovning, förlovning och lysning. Det viktigaste var trolovningen. Då gjorde familjerna ett avtal om vad giftermålet skulle innebära rent ekonomiskt. Man kan säga att det var ett affärskontrakt mellan två familjer. När avtalet var undertecknat fick de unga två flytta ihop. Det var också OK att de fick barn, så kallade trolovningsbarn, och de hade samma arvsrättigheter som barn som var födda efter bröllopet. Förlovningen innebar inget bindande, det var mer en privat fest.

Lysning till äktenskap skedde i kyrkan tre söndagar i rad före bröllopet. Det instiftades i mitten på 1200-talet och pågick fram till 1969. Det kunde finnas orsaker till att ett giftermål inte var lämpligt och då hade man möjlighet att genom protester förhindra ett äktenskap. Det fanns olika ritualer som ägde rum de tre olika söndagarna.

Bröllop

I ett tidigt skede ägde vigseln rum i kyrkan, men så småningom blev det mest vanligt att vigselakten ägde rum i brudens hem. Och här hölls också bröllopfesten. Inger Widhja gav några exempel på hur ett bröllop kunde gå till för drygt hundra år sedan. Som regel var det prästfrun som klädde bruden för brudklänningen fanns i prästgården. Den var skänkt av någon förmögen

Närproducerat. Fyra av brudklänningarna hade Marianne Åkesson sytt.

församlingsbo som skaffat sig en ny klänning. Bruden måste alltså inte sy en egen bröllopsklänning.

Bröllopet kunde hålla på i flera dagar och började med vigseln på fredag och fortsatte sedan med festligheter både lördag och söndag. Det fanns regler om hur maten skulle vara och i vilken ordning. Men maten behövde inte brudens föräldrar stå för själva. Före bröllopet kom gästerna med en förningskorg med de olika maträtterna.

Utställning

I museet finns det föremål som har samband med bröllop och en del av dem hade plockats fram. Dessutom var det ett tjugotal av bygdens damer som fräschat upp sina bröllopsklänningar och nu fanns de på plats i huvudbyggnaden. De flesta var sydda av lokala sömmerskor. Naturligtvis fanns det bröllopskort, bröllopstelegram och tidningsreferat att ta del av.

För att fler skulle få möjlighet att se utställningen hölls museet öppet några timmar på tisdagskvällen.

Helgsmålsbön

Årets sista helgsmålsbön i Ornunga gamla kyrka leddes av Roland Svantesson, han sjöng också till eget gitarrackompanjement.

Leif Brunnegård

När jag var en pojke på 14 år var min far så ovetande att jag hade svårt att stå ut med den gamle. Men när jag blev 21 år var jag förbluffad över hur mycket han lärt sig på sju år.

Mark Twain.

Kaffekalas på Karlsborgs fästning

1940-tal ...

Solen sken från en molnfri himmel, precis som det skulle vara en sådan här stor dag. Mamma fyllde år och det var midsommarafton den 23 juni. Jag var i åttaårsåldern och inte van vid några större kalas mer än då hon fyllde år.

Det var ransonering på det mesta, men till den här dagen hade det sparats in länge på både mjöl, socker, smör och annat som behövdes. Mjölken hade också noga skummats av och sparats till lite hemkärnat smör.

Kaffekuponger hade hon bytt med sin syster Matilda. Hon hade istället fått mina chokladkuponger. På grund av dålig mage kunde hon inte dricka kaffe, men choklad gick bra. Andra kuponger hade mamma bytt med granntanterna. Det var så de fick göra på den tiden så att det skulle gå ihop.

Nåväl, tillbaka till kalaset. Det skulle ske i en berså utanför huset där vi barn alltid lekte affär eller lekstuga, men idag fick vi inte vistas där. Mamma hade snyggtat till och ställt bord, stolar och soffor snyggt innan hon gick till Fästningstorget, där torggubbar stod och sålde sådant som de odlat.

Idag fick jag inte följa med, det var ju bråttom. Fast jag ville gärna det för det blev alltid något ätbart som gubbarna stoppade till barnen när mammorna handlade.

När hon kom hem blev det ett väldigt springade ut till bersån med det finaste porslinet, koppar, fat, assietter och små glas. Men först skulle det läggas på en vit linneduk på bordet, och en vas med blommor skulle stå på mitten av bordet.

Jag sprang omkring och var mest i vägen, men jag tyckte det var väldigt spännande. Jag hade broderat en liten duk, som jag tyckte var riktigt fin, till present. Men som vanligt var hon inte vidare tacksam, sa bara ”lägg den på bordet i rummet så länge”.

Av pappa fick hon varje år en fuxia, så också detta år. Hon var inte tacksam då heller. Hon var bara sådan. Uppfostrad att inte visa känslor, det var fult och farligt. Det kunde innebära otur om man var glad för något.

Framåt elvatiden kom gästerna indroppande. Det var tant Gerda, den snälla granntanten som sydde dockkläder åt mig, tant Alma, tant Lilly och tant Söder. De bodde alla i ”vårat hus” och var dom som kom först.

Snart bröt ut ett rent kakalorum när alla pratade på en gång. De tystnade lite när min antagonist, tant Klara, kom. Hon hade cyklat från Rödesund och var alldeles andfådd. Vi två tyckte inte om varandra. Snart var pratet igång tills tant Vivi kom cyklande. Henne var det synd om för hon hade något som hette sockersjuka. Det kunde väl inte vara så farligt, tänkte jag.

Moster Matilda kom sist för hon hade cyklat från

Åsen, som ligger en bra bit utanför fästningen. Hon hade varit på torget och köpt en ”Bonnepelargon” som mamma ställde på gräset utanför bersån.

De andra tanterna hade med sig lite olika saker. Klara ett midjeförkläde, Vivi en virkad duk, någon hade virkade grytlappar, lite sockerbitar i en papperspåse och lite kaffebönor från någon annan. Det var välkommet.

Alla var finkladda, en del med fina förkläden med fickor på ifall något blev över och kunde tas med hem till barna. En och annan sockerbit kunde lätt slinka ner.

Några hade satt vita kragar på sina klänningar. De var noga stärkta och strukna och satt fint.

Mamma var också extra fin i sin mörkblå klänning och ett litet vitt förkläde. Håret var också noga kammat och uppsatt i en kringla i nacken.

Jag hade mina examenskläder, en vit blus med puffärmar och en röd kjol med vita prickar och så hade jag rosett i håret.

När alla hade satt sig bar mamma ut socker, grädde och bullar. Kakorna kom sist. Det var mandelformar, finska pinnar, spritsar och sockerringarna som hon alltid gjorde på det sista av vetedegen. Sockerkaka och rulltårta fanns det också. Här skulle minsann inte sparas en sådan här dag. Lite hemgjord grön likör bjöds det också på och den satte extra fart på pratet.

”Di bala för möe”

Då tyckte Klara att ”di bala för möe. Ho fick ente en sul i värt.” Men det var ingen som brydde sig om det. Allra sist kom tårtan. Det var gräddtårta med jordgubbar på som mamma hade lyckats få tag i på torget, lite dåligt mogna men i alla fall jordgubbar.

Det bjöds på både en-, två- och tretår. Alla lät sig väl smaka och berömde det goda kaffet, utom moster Matilda, som fick saft.

Under tiden smög jag nervöst runt bersån. Ungar skulle ju helst varken höras eller synas och absolut inte sitta bland tanter och trängas. Jag var rädd att det inte skulle bli någon tårta kvar till mig

Nyfikna på det gröna

Under hela tiden gick det militärer utanför på gatan med gevär. Det var så varje dag under kriget. Karlsborg skulle vara välbevakat, ifall tysken kom. Men det var så naturligt så vi brydde oss inte om det längre.

Rätt som det var kom trädgårdsmästaren från en ort utanför Karlsborg i en hästskjuts med sin fru och lämnade blommor som bekanta beställt. Då skulle de också ha kaffe och kakor. De blev lite nyfikna på det gröna,

som fanns i de små glasen. De fick också smaka på det och tyckte det var väldigt sött och gott och tog gärna ett glas till. Till historien hör att de var med i missionsförsamlingen och inte vana vid ”starkt” så mamma fick höra efteråt att färden hem hade varit både vinglig och att den gått under sång och skratt.

Till slut var kalaset över och till min stora glädje fanns det både kakor och tårta kvar till mig och pappa.

Den här berättelsen innehåller både sådant jag minns och sådant jag tror att det var. Den som författar har rätt att låta fantasin vara med och det känns skönt.

Ruth Persson, Skövde

Hästen kunne bli rädder

Mötesplatsen. Så häringa tror Börje Brorson att då kunne se ut för hundra år sen um en inte va försektir.

För hundra år sen feck en inte köra bil var som helst å hur sum helst. Vessa väga feck en inte köra på alls, å hastiheta feck va högst tie kilometer i timmen. Då va rätt fort på den tia.

Tankar frå bögda

I ena bok sum handla um gamla väga läste ja um veterinärn Kylén ifrå Falköping. Han va tidier mä å ha bil. Gudhems socken ingeck i hanses distrikt å där feck en inte köra bil var sum helst å då ställde la te bekömmar för veterinärn, så 1914 ansökte han um att mä en lätter så kallater veterinärbil få beresa även bögdeväga. Han erbjö säk att uppfölla vessa vellkor sum han föreslo själver. Så häringa hade han skrevet:

Att bilen stannar minst 50 meter framför mötande häst, att ja själver ledsagar hästen eller hästa förbi bilen, att möte och förbikörninga sker på lämplier plats och ätter avtal med körkarln, att nödiga försiktighetsmått i öfrigt frå mi sia iakttas.

Veterinärn feck sett tillstånd. Um söddet gäller på Falbögda än i da dä vet ja inte. Här i sockna berätta en gammel bonne att i hanses ongdöm åkte di mä häst å vagn te Vårgårda. Vägen geck genum kroneparken. En hörde på långt höll um då kom en bil, berätta han, å då körde en in i skogen ett stöcke männas bilen åkte förbi, sen bar då upp på vägen igen å en kunna fortsätta.

Tidera har allt förändrats.

Håkansson

Hänt på bögda ...

50-årsjubileum i Ljungsarp. Eva Bjelke, Eva Edgren, Märta Johansson och Sandra Kåvestam framträdde..

Succé i hembygdsgården

Ljungsarps Hembygdsförening firade på Hembygdsgårdarnas dag, sitt 50-årsjubileum. Lennart Kallin hälsade välkommen och berättade historiken 50 år bakåt när föreningen bildades och sökte efter lämplig lokal. Hur förste ordföranden David Nilsson och hans fru Alma, donerade sitt boningshus med tomt.

Nästa programpunkt stod revygruppen för. Det var Eva Bjelke, Eva Edgren, Märta Johansson och Sandra Kåvestam som lockade fram många skratt.

Vacker musik fick vi också lyssna till av Eberhard Riese, fiol och Åse Sohlberg, gitarr.

Utställning av nya och äldre foton visades på skärmar liksom filmer från olika aktiviteter under åren som gått. Tolv kvinnor i föreningen hade bakat många tårter, då det serverades tårtbuffé till de ca 170 besökarna.

Laila Andersson

Fotoutställning i Ljungsarp.

Västgötabygden 5:18

Leksaker i Ljungsarp

Ljungsarps Hembygdsförening har haft leksaksutställning fyra onsdagar i juli, med hundratals leksaker, från 1930- till 1980-talet. Redan utanför dörren stod trälästbilar uppradade och i verandan fanns bland annat docksäng och Briojärnväg. I alla rum fanns leksaker att beskåda, även i köket. Ett rum var helt inrett med leksaker som bestod av dockhus, bondgårdsdjur, smurfar, bilar i trä, dockor och mycket mera, som boende i Ljungsarp lånat ut. Nästan 200 personer besökte utställningen och samtidigt passade de på fika. Det blev en god stämning vid kaffeborden.

Laila Andersson

Uppsnappat: Medeltid i Balteryd

Tibro längs åna inbjöd i höst till en berättarkväll i Balteryds hembygdsgård. Tibro museichef, Martin Toresson, som är arkeolog, har studerat medeltiden i trakten och det finns mycket att forska i. Eventuella stensättningar (förmodligen riktigt gamla gravar) finns i Ransberg och i Kyrkefalla. Berättarkvällen följs upp av en utställning på Tibro museum lagom till julskyltningen. Det förekom krig mellan olika grupper under medeltiden. Kriget mellan Götaland och Svealand upphörde så småningom. Medeltiden anses vara slut då Gustav Vasa tog över 1527 vid en riksdag i Västerås, då han berövade kyrkan dess makt och banden med kyrkan i Rom klipptes av.

Källor: SLA och andra källor.

Från Hangelösa till Lugnås

Hangelösa Hembygdsförenings traditionella sommarresa gick i år till Qvarnstensgruvan i Lugnås.

Promenaden ner till gruvan gick genom den vackert lövskogskantade stigen där fyra getter på sitt nyfikna sätt välkomnade besökarna.

För guidningen svarade Reebecka Nordbrandt, som på ett intresseväckande sätt levan-degjorde historien om brytningen av kvarnstenar, som inleddes cirka 1147, då cisterciensermunkar lärde ut tekniken till bönderna.

Reebecka berättade att det funnits cirka 600 dagbrott, men omkring 1820 då dagbrotten tog slut, så fortsatte brytningen i så kallade underhack då verksamheten övergick till gruvarbete.

Hon berättade att kvinnorna började tidigt om morgonen med att bära ut vatten och skärvor innan det var dags för ”fjällagubbarna” att börja brytningen inne i gruvan.

– Det var ett osunt arbete med osande gas från lamporna och dammet, som orsakade lungsot eller silikos som kallades ”fjällakövet”, man hostade så man ”kövna”, sa Reebecka. Det framgick också att som mest arbetade 100 till 120 man med att hugga kvarnsten.

Lugnås Qvarnstensgruva. Ett trevligt inslag var de fyra getterna, där en av dem bekantar sig med Inga Larm och Britt-Marie Helldin.

Det ska nämnas att munkarna byggde ett kloster i Lugnås, men att de flyttade till Varnhem efter ett par år.

Efter guidningen var det dags för smörgås och kaffe och en stunds trevlig gemenskap.

*Matz Nilsson
Hangelösa Hembygdsförening*

Lugnås Qvarnstensgruva är bl a medlem i **NAV – industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst**. Föreningens ändamål är att främja och utveckla bevarandet samt ge liv åt industrisamhällets framväxt och kulturarv. NAV ger ut en karta med de arbetslivsmuseer som är medlemmar i föreningen. NAV har f n 143 medlemsföreningar.

Det finns en digital karta på www.navivast.se/nav-kartan/.

Den tryckta kartan kan hämtas gratis på arbetslivsmuseerna eller regionens turistbyråer.

Förhöjt

investeringsbidrag

ett helt år till !

50 % av investeringskostnaden tillbaka för vattenfelsbrytare (maximalt 5 000 kr) till 31 okt 2019. Läs mer på >> hembygd.se/hembygd-forsakringen

SÄKER
FÖRENINGSGÅRD

Självriskcheck

värde 9 300 kr

**Gå webbutbildning. Bli belönade.
Läs mer och anmäl er idag >>
sakerforeningsgard.se**

Bussresa. Ett av stoppen på färdvägen gjordes hos Långareds Hembygdsförening. Foto:Lena Johnsson

Hembygdare från Horred, Istorp, Öxnevalla och Kattunga på bussresa

Årets resa med 48 deltagare gick norr om våra socknar. Morgonkaffe och en underbar hembakad fralla med ost och skinka fick vi i Björketorps sockens Hembygdsförening i Rävlanda. Vi vandrade runt i alla deras stugor, affär, smedja, skolsal med mera.

Upp i bussen igen och genom Härskogen gick färden vidare till Repslagarmuseet i Älvängen. Mycket fint museum. Vi fick lära oss hur man gör rep och fick höra historien om repslageriet i Älvängen, dels genom filmvisning, dels genom praktiskt arbete. Där tillfredsställdes också behovet av handel. Vi var många som hade snöre i väskan med oss hem.

Kyrkogårdsvandring i Ljungsarp

Årets vandring var en fortsättning från föregående år. Ronny Edgren hälsade välkommen och ledde vandringen. Upplägget var som en dialog där besökarna be-

Efter lunchen, som bestod av kött, potatis och champinjonsås åkte vi till Räfsnäs slottspark. Vi vandrade fritt i slottsruinen och i alla små stugor i slottsparken. Nästan alla provade sin tur i tombolastånden som fanns vid ingången.

Efter tio minuters bussresa befann vi oss i Långared och deras hembygdsförening. De hade under 80-talet fått arva ett litet ställe med hus, ladugård, bakstuga och örträdgård. Allt är intakt i huset som den siste ägaren lämnat det.

Ön Loholmen ägdes av Erik Abrahamsson Lejonhuvud, vars dotter Margareta gifte sig med Gustav Vasa eller rättare sagt blev tvingad att gifta sig med kungen. Margareta var fyra år när familjen bosatte sig på Loholmen. Då hade hennes far blivit halshuggen i Stockholms blodbad. Vi fick se en mycket välgjord film från 2016 om detta.

Vi fick eftermiddagskaffe med smörgås samt jättegoda kakor. Brödet var bakat i deras egen bakugn. Resten av tiden strövade vi fritt på gården, var och en i sin takt.

Sista stoppet på denna uppskattade resa blev vid Hem till byn – Ödenäs. Där fick vi se hantverk som kallades Bastabinne. Man gjorde kassar för att fånga sill på västkusten, men senare användes de som vanliga kassar.

På hemvägen passerade vi bl a Ragnar Dahls gård och Willy Strids bensinmack (från tv-serien).

Än en gång tyckte passagerarna att årets resa var väl planerad och genomförd. Ingbrit och Lena tackade för förtroendet.

*Ingbrit Gunnarsson och Lena Johnsson
Horreds, Istorps och Öxnevalla Hembygdsförening
Surteby-Kattunga Hembygdsförening*

rättade olika livsöden om dem som ligger i gravarna. När vi kom till Sally och Oskar Johanssons grav, talade dottern Sig-Britt Valbrant, född år 1946, om att hon blev moster innan hon föddes. När hennes mamma Sally, som också var gravid, kom till BB och skulle se sitt barnbarn, sa den bistra barnmorskan: ”Här får bara pappa och mormor komma in”.

Hon svarade: ”Jag är mormor.”

Barnmorskan trodde inte på henne.

”Hämta doktorn, han vet”, sa den blivande modern.

Läkaren visste att hon var gravid och då gick det bra att hälsa på dottern och barnbarnet.

Det berättades många mer intressanta minnen vid flera av gravarna.

Det blir vandringar i flera år framåt, man hinner inte så långt med så många intressanta upplevelser som släktingar och grannar upplevt.

Kvällen avslutades med egen fika i Sockenstugan – en trevlig gemenskap.

Laila Andersson

Välbesökt hembygdsdag i Varola

Varola-Vretens Hembygdsförening. En grann nordsvensk häst fick tjänstgöra under hembygdsdagen i Varola. Foto: Monica Svensson

Hembygdsdagen i Varola den 11 augusti var välbesökt. Ca 200 personer kom för att beskåda gamla maskiner och redskap. Den gamla tändkulemotorn puttrade på och drev tröskverket. Hackelsemaskinen drevs av veterantraktorn Allis Chalmers. Det mejades havre med Grälle och självbindare. En grann nordsvensk häst fick visa sitt arbete med slättermaskin och vagn med ”meabotten”. En textilutställning på Hembygdsgårdens loge visade på kvinnors hantverk från självhushållning till nutida stickkaféer och käpphästtillverkning. På logen fanns Karin med sin spinnrock och visade hur det gick till att spinna ull. Ingrid hade med sin knyppeldyna, och Barbro vävde band på en gammal bandvävstol. Blev man hungrig fanns skinkbaguetter, varmkorv och fika. Hjovännerna underhöll och det spelades boule. Man kunde också pröva lyckan vid den gamla tombolan och gå tipspromenad med både vuxen- och barnfrågor. En fullspäckad dag där regnet höll sig undan tills alla aktiviteter, praktiskt taget, var avslutade.

*Monica Svensson
Varola-Vretens Hembygdsförening*

Uppsnappat:

Kultur på bakgården vid Rosa huset i Skövde

Under tio onsdagskvällar sommaren 2018 har KAC Kulturarbetarcentrum tillsammans med Skaraborgs Konstgrafiska verkstad, Skövde Konstskola, Galleri Lucifer och Hotell Majoren ordnat konstutställningar, musikunderhållning, servering och trevlig samvaro i sommarvärmen. Även Skövde Hembygdsförening har varit med på ett hörn.

Tord Gustafsson och Claes Beckman berättade den 11 juli om Rosa Husets historia från 1800-talet.

Saxat: Vad de sade

Min moster Signe Hagedorn bodde granne med ”Snickare-Alfred” på Fridhemsvägen i Främmestad. En gång frågade han henne om hon ville hjälpa honom att städa. Fönstren hade nog aldrig varit putsade, de var fulla med spindelnät. När Signe hade börjat tvätta ett fönster kom Alfred in och han blev ursinnig när han fick se vad hon höll på med. ”Dädinga slutar du mä”, röt han. ”Du ofredar mina spindelköner”.

*Viveka Wall
i Främmestad – vår hembygd 2018*

Brödstenar i Husaby och Skövde

Lite varstans finns eller har funnits stenar i nordiska kyrkor, som sagts vara kvarlevor av något mirakel. För det mesta har de ansetts vara förstenede bröd. Många har nu försvunnit eftersom traditionerna kring dem glömts bort.

Husaby kyrka har inte bara ett runt bröd utan också en fyrkantig ost. P E Lindskog om dem i sin Skara stift 1813: ”Brödstenar som skola blivit utnyttjade vid någon ceremoni i Påsktiden.”

Enligt N G Strömbom finns en mera utförlig legend om dem, som upprepas av en senare författare i vår tid, Adolf Svahn, kunnig skollärare bosatt i Husaby i hans lilla vägledning till kyrkan. Under kyrkobygget kom en av arbetarnas hustrur med middagsmat till sin man. När han såg den frugala kosten som endast bestod av bröd och ost, svor han till och sade sig lika gärna önska stenar till bröd. Ett under skedde då. Hans gudlösa önskan gick i fullbordan. Strömbom uppger för sin del att legenden återgår på under hans tid ännu kvarlevande genuin folktradition. Vi möter nedan en liknande sägen som förklaring till stenbröd och stenost i Västmanland, i Bergs respektive Odensvi kyrkor. Enligt prosten M Årén i Husaby och dennes guide till kyrkan 1905 (sid 61), har den tidigare legat ”å altarbordet.”

I äldre västgötalagens kyrkobalk stadgas att för sådana aktiviteter som på t ex påsk, allhelgonadagen eller apostlamässorna bröt sabbatsfriden, t ex att baka på helgdagar, skulle ge bot till biskopen på åtta örtugar. Liknande bestämmelser finns i andra landskapslagar. Det kunde vara en pedagogisk förklaring till brödstenar. Det måste också nämnas ett par andra intressanta alternativ. Osten i Husaby kunde t ex ursprungligen ha varit en altarsten till ett buret altare, ett resealtare. Dessa hade sin fasta plats på det reguljära altaret.

Brödet och osten i Husaby kyrka, Västergötland.
Foto: Christer Westerdahl

I S:t Olavs helgonvita av Øystein Erlandsson (1161-1188) i Nidaros, finns miraklet med brödstenarna med bakgrund i Danmark. Snorre Sturlason har den i Heimskringla c. 1220: ”Det var en greve i Danmark, ond och avundsam. Han hade en norsk tjänstekvinna som var ättad från Trøndelagen och dyrkade helge kung Olav och trodde fast på hans helighet. Men den greven jag nyss nämnde, misstrodde allt honom var sagt om den helige mannens järtecken och kallade det intet annat än rykten och fabelsnack, och han gjorde sig till åtlöje och gamman den lovprisning och helgd som landets folk ägnade den gode konungen. När det nu kom till den högtidsdag då den milde kungen lät sitt liv och som alla nordmän höll helig, då ville den ovetlige greven inte iaktta helgen, utan befallde sin piga att baka och elda i ugnen till bröd just den dagen. Hon menade sig känna grevens vrede och att han skulle straffa henne hårt om hon inte åtlodde vad han bjöd henne. Motvilligt gick hon och eldade ugnen och kved mycket medan hon arbetade och åkallade kung Olav och sade sig aldrig mer skola tro på honom ifall han inte hämnades denna otillbörlighet.

Nu skall ni också få höra på en dundrande straffdom och ett sant järtecken: det hände på en och samma gång att greven blev blind på båda ögonen, och allt det hon skjutit in i ugnen vart till sten. *Av den stenen har stycken förts till kung Olavs kyrka och vida annanstans med.* Sedan dess har Olavsmässan jämt firats i Danmark.”

S:ta Helena i Skövde

Det andra västgötska fallet av brödstenar gäller S:ta Helenas kyrka, stadskyrkan i Skövde. Här fanns förr i sakristian de så kallade S:ta Helenas limpor. Numera finns två av de ursprungligen tre stenarna i Skövde Stadsmuseum (nyligen utställda i kyrkan). Här berättades på orten att helgonet en gång skulle gå till en fattig med bröd. Hennes man motsatte sig tydligen detta. I en annan version var det hennes fiender. Men när hon mötte honom med bröden, dolda i sitt förkläde, svarade hon på hans fråga att hon bar två stenar. Nödlögnen visade sig då bära på ett mirakel: där låg de verkligen!

Forssenius hänvisar 1734 fortfarande till katolsk sed. Där anses brödstenarna i Skövde ha använts av ”papisterna” under påsken. Vi känner igen tanken från Husaby. De skall ha ställt välsignat bröd och vin på dem.

Om övriga liknande kyrkstenar i Sverige (och i ett fall i Norge och ett i Finland) skall här sammanfattas. Bro kyrka på Gotland har två runda brödstenar, satta i en nisch inne i kyrkan. En kvinna på en gård i bygden

Bröden i Skövde. Foto: Christer Westerdahl

skulle ha bakat en söndagsmorgon år 1313. Detta var ett brott som straffades med att brödet förvandlades till sten. Detta påminner om legenden från Passio Olavi.

I Klockrike kyrka, Östergötland, finns ytterligare en känd samling på hela fyra rundade brödstenar. Prästen Björn körde ihjäl sig år 1309 på väg mellan kyrkan och Brickstad. Även om katolska präster i princip hade celibat var det inte bara han som hade en hustru. När hon just stod och bakade hemma fick hon veta om hans död. Men hon trodde det inte utan utropade ungefär: ”Om dessa degämnar nu blir sten, då tror jag på nyheten.”

Och de blev förstas direkt till sten. I detta fall är Björn eller Bero som han kallas på latin, en historisk gestalt. Han skall omkring år 1300 ha grundat kyrkan i Klockrike och det finns åtminstone en klockstapel (förstörd) och en offerkälla som uppkallats efter *Helge Björn*. Hans kvarlevor överfördes omkring hundra år efter hans död till Linköpings domkyrka, där hans gravsten och dess inskrift finns bevarad.

En besläktad sägen har vi från Odensvi i Västmanland. Enligt den hade en bonde ihjäl sin hustru vid en bäck på hemväg från kyrkan. Han lämnade henne där. När han uppsöktes hemma satt han och åt. Då förklarade han att snarare förvandlades smöret, brödet och osten till sten än att han var skyldig. När detta ändock skedde, erkände han.

Ytterligare brödstenar fanns i Bergs kyrka i Västmanland, där ungefär detsamma hade hänt som i Odensvi. Båda dessa sägner och den från Husaby, där dock inget hustrumord omtalas. Men kyrkobygget finns med.

Därtill finns i Sverige ett stenbröd som hade legat på altarbordet i Uppsala domkyrka. Fortfarande finns dessutom ett bröd på altaret i Lovö kyrka vid Mälaren. I övrigt sägs inte något om antagen funktion i uppgifterna utom deras placering. Det skall också finnas sådana stenar i Vallstena kyrka på Gotland där de skulle vara bröd som har bakats på julkvällen, i Sproge kyrka

på Gotland och dessutom i Nederluleå (Gammelstads) kyrka i Norrbotten.

Det finns i andra nordiska länder åtminstone en i Kviteseids kyrka, Norge, och flera i Pernå kyrka i Finland. De senare sägs där tillhöra dopfunten: ”de har tjänat till att uppvärma vattnet,” som det sägs 1929.

Det är inte otroligt att brödstenar haft helt olika ursprung och funktion. Årens upplysning från 1905 är alltså, att de i Husaby kyrka legat ”å altarbordet.” I och för sig kanske detta syftar på själva huvudaltaret. Men benämningen altare kan utsträckas till de övriga sidaltarena. Under protestantisk tid fungerade Mariaaltaret i norr som ett gåvoaltare, mataltare, eller kakaltare, ibland även kallat kvinnoaltare. Andra beteckningar visar på funktionen under just denna ritual, som kyrkogångsaltare eller altarlag(g)ebordet.

På detta kvinnoaltare lade barnaföderskorna som ett rituellt bevis på tacksamhet olika gåvor från hushållet, inte minst just bröd och ost. I samtliga fall har det här bara talats om brödstenar utom i Husaby där just en ost också fungerat. Kvinnoaltaret kallades ibland också *ostaltare*. Längst kvarlevde seden i det schartauanska Bohuslän. Minnena av den har bleknat och är ibland alldeles bortglömda i traditionen redan under denna tid.

Sven-Erik Pernler, som senast sammanfattat kring S:ta Helenas limpor i Skövde, framhåller att stenarnas medeltida funktion kan ha varit att hettas upp och värma vattnet i dopfunten. Men när de nya funtarna förlorade det tidigare romanska avloppshålet (ca 1250) och ett metallbäcken infogades i alla funtar var stenarna inte längre aktuella. De kom då att bevaras här och där i kyrkorna, möjligen eftersom de hade varit i beröring med det heliga vigvattnet.

Brödstenarna i Bro kyrka, Gotland.
Foto: Christer Westerdahl

Altarskiva till kvinnoaltare i Angereds gamla kyrka (efter Terese Zackrisson).

Tyvärr är jag inte nöjd med denna förklaring om uppvärmning av vatten genom stenar. Som arkeolog vill jag syna den materiella grunden för att se om en teori stämmer. Problemet är nu i första hand det att stenar som använts på detta sätt upprepade gånger brukar visa upp spår efter upphettning och sedan avkylning. Det visar sig genom lös yta eller sprickor rakt igenom. Begreppet skörbränd sten eller skärvstenar är en klassisk boplotsindikation i stora delar av förhistorisk tid. Men ingen av de brödstenar jag själv har sett eller har fått tag i bilder på har några skador av den typ som uppträder på skörbränd sten. De har en extremt jämn yta, ibland nästan polerad. Dessutom förstår jag inte alls varför flera är så stora och runda. På så sätt blir de ju svåra att hantera när de i så fall skulle ha transporterats

från värmekälla (vilken?) till kärl(funt). Ett vigvatten borde ju inte flyttas runt, än mindre kontamineras.

Ett sista alternativ är att se åtminstone någon sten, framförallt i gotländska och uppsvenska sammanhang, som en omtolkad del av förhistorien. Större stenar kunde nämligen tänkas ha tjänstgjort som *gravklot*. Många har påträffats såväl i som på forntida gravar och dessutom i samband med just kyrkor. En folklig benämning på gravkloten har faktiskt varit ”stenbröd”. Deras symboliska innebörd är inte helt klar. Även om de inte har samma funktion så finns liknande stenar som *täcksten för individuella gravar* i ett urnegravfält från tidig järnålder, och kan då även förekomma i t ex Västergötland och Östergötland, där dylika gravfält är särskilt vanliga.

Det är lärorikt att inse att djupgående mentala omställningar inträffade mellan t ex hedendom och tidig katolsk kristendom och mellan senkatolsk kristendom och lutheransk protestantism, liksom mellan kyrkliga utläggningar och folklig tro: en mycket glidande skala från det ena till det andra.

Brödstenarna verkar åtminstone inte falla under en enda förklaringsgrund. Så där står vi just nu enligt min uppfattning.

Christer Westerdahl

Biskopen bävade för bönderna

Husaby. Bilden på ruinen efter Husaby biskopsborg är tagen under ett samtal med stenmästaren Tage Claesson, som delade med sig av sin stora kunskap om Kinnekulle.

De medeltida biskoparna brukar vi uppfatta som mycket mäktiga män omgivna av stora skaror av soldater som skydd. Men ibland hjälpte det inte. I september 1497 satt en rädd Skarabiskop Brynolf Gerlaksson och tryckte i Husaby biskopsborg och vädjade till kungatrogna trupper att komma till hans undsättning. Han hade hört att en bondearmé på inte mindre än 3000 man var på väg att först bränna och skövla biskopsgården Brunsbo utanför Skara för att sedan uppsöka biskopen själv i Husaby.

Det handlade förstås inte om religionen. Nej, Brynolf höll på unionskungen Hans och var motståndare till den svenske riksföreståndaren Sten Sture den äldre. Och bönderna stod förstås på Sten Stures sida. Biskopen verkar inte ha fått hjälp utan togs till fånga, men lite senare återfick kungen makten och då släpptes biskop Brynolf. Så han fick delta i kung Hans kröning i Stockholm, men också senare försonas med Sten Sture, som rentav gav biskopen en penningssumma som kompensation för överfallet i Husaby.

Hans Menzing

Spionen som kom ut i kylan

Ödesåret 1529 hölls många märkliga mässor i Skara domkyrka. Visserligen leddes de av Skarabiskopen Magnus Haraldsson medan exempelvis rikshövitsmannen Ture Jönsson Tre Rosor från Kålland hörde till de flitiga besökarna, men frågan är om inte Gustav Vasa nämndes väl så ofta som Gud.

De, liksom många andra i riket, bekymrade sig över Vasa som tog för sig alltmer av makt samtidigt som han inte bara drog in dyrbarheter från kyrkan utan också verkade släppa in vad biskop Magnus kallade kätterska läror. Luthers läror alltså.

Så Gustav Vasa gjorde som han gjort när dalkarlarna krånglade, han sände den unge västgötske hövitsmannen Måns Bryntesson att spionera. I Dalarna fungerade spionen så där, men i Västergötland blev det katastrof. Kanske var västgötarna alltför smarta, det sägs i alla fall att Måns Bryntesson räknade med att få bli kung om Vasa försvann. Om detta var sant är oklart, Ture Jönsson borde stått närmare kronan.

Västgötaupproret misslyckades ju och biskop Magnus och Ture Jönsson var kloka nog att fly. Måns Bryntesson verkar ha varit lättlurad även nu. Han trodde på Vasas löften om att allt var förlåtet och reste till Strängnäs för att bevisa sin oskuld.

Skara. Det lär ha intrigerats rentav inne i domkyrkan ödesåret 1529.

Men Vasa glömde aldrig något så Bryntesson greps och förlorade snart huvudet även bokstavligen. Att spionera på västgötar kan vara livsfarligt.

Hans Menzing

Läsvärt i korthet

Mimers brunn. Arkeologi, etnologi och historia i Västra Götaland. Utgivare: Vätteleuset, Skarstad, Vara, redaktör: Christina Ström. 52 sidor om bland annat Armegot Printz – ett kvinnoöde under vår stormaktstid, olympiamästaren Starke Rudolf (Svensson) från Sparlösa och färdvägar i Västergötland.

Gudhems-Axet. Medlemstidning för Gudhemsbygdens Hembygdsförening. Nr 3 2018. Redaktör: Lars-Erik Kullenwall. 52 sidor om bland annat 40-åriga Vätterledningen, Allebergs sevärda plåtå och sjö samt höfläkten tillverkad av John i Lund.

Främmestad – vår hembygd. Årsskrift utgiven av Främmestads Hembygdsförening 2018. Redaktör: Tage Brolin. 24 sidor om bl a invandraren Adam Pickel som byggde kyrkan, Johannes som bokstavligen gick till kungs och skolminnen.

Körsbärsblomman. Medlemstidning för Eggby – Istrum – Öglunda Hembygdsförening nummer 3 2018. Redaktör: Hjördis Lundberg. 28 sidor om bland annat soldaten från Livland, bakskola på Klockaretomten och ett gammalt mjölkabord.

Föreningen för Västgötalitteratur. Meddelande nummer 3 2018. Redaktör: Johnny Hagberg. 20 sidor om bland annat knekten från Hangelösa som gick hem från Ryssland, Skaraborgskaptenen som önskade bli halshuggen och Birgit Th Sparres bröllopsresa.

Hans Menzing

Allting har en ände, korven den har två.
Pannkakan har ingen men den går åt ändå

Hästkrafter under Hembygdens år

Dala-Borgunda-Högstena Hembygdsförening 1984. Bengt Möll från Skultorp överlämnar budkaveln till Gunnar Ögren vid vägkyrkan i Borgunda. Foto: Privat

Hembygdens år 2016 – Skansen. Tre västgötska deltagare – Lars-Erik och Marianne Kullenwall, Gudhem, och Gunvor Hermansson, Skövde (dotter till Gunnar Ögren, ovan).

Hembygdens år 2016 – Tångamässan Vårgårda. Prisma VG, erbjuder en digital arena med berättelser och föremål om industrin från dåtid till nutid. Foto: Monika Moberg

Hembygdens år har arrangerats några gånger, senast under 2016 med högtidligheter på Skansen. År 1984 vandrade en budkavel genom landet. Nedan har Karin Ögren i Dala skrivit ner följande med anknytning till bilden ovan.

”Torsdagen den 12 juli 1984, Hembygdens år, kom ett 20-tal ryttare från Jutagården Sjögerstad till Vägkyrkan i Borgunda för att överlämna Budkaveln till Dala-Borgunda-Högstena Hembygdsförening, och som dämmed blev överlämnad till Falköpings kommun efter att ha vandrat genom Skövde.

Ryttaren är Bengt Möll från Skultorps Hembygdsförening som överlämnar budkaveln till Gunnar Ögren, ordf. i Dala-Borgunda-Högstena Hembygdsförening.

På Budkaveln står det:

Tillsammans skall vi kämpa för våra gemensamma hembygder. Därför vandrar budkaveln genom landet för att bestyrkas av Hembygdsförbund och Hembygdsföreningar.

Budkaveln har kommit – för den vidare.”

Karin Ögren, Dala

Urmödrar ...

Släktforskning och DNA-testning är populärt. Genom ett så kallat mitokondriskt DNA går det att spåra släktskap på mödernelinjen. För över 20 000 år sedan koloniserade sju kvinnor Europa. De kom att bli urmödrar till dagens européer. Denna upptäckt gjorde Bryan Sykes efter att ha undersökt tusentals DNA-sekvenser från hela världen. I boken **Evas sju döttrar** berättar han om de sju klanerna på det europeiska släkträdet. Under olika tider och på olika platser har Ursula, Xenia, Helena, Velda, Tara, Katrine och Jasmine kämpat för sin överlevnad och för sina barn. Kvinnor har två X-kromosoner. Män har en Y-kromoson och en X-kromoson. Därför kan även män göra ett mtDNA-test. Kvinnor kan inte Y-testas, dvs släktleden på fädernet. Men det finns autosomala test, som visar släktleden både på fädernet och mödernet under de närmaste hundratals åren.

Helena från indiska Behar är min urmoder och jag tillhör H-gruppen. 30-40 procent européer sägs tillhöra denna. Birger Jarl, som ligger begravd i Varnhems kyrka, lär tillhöra denna grupp och har ett helt "rent" H, medan andra kan tillhöra en rad undergrupper. Själva har jag H1a via min mormorsmors mormor Annika Isaksson, född 1747 i Åsterud, Hova. Hennes gener längre tillbaka kommer möjligen från Älvsborgs län som t ex Hålanda eller Västra Tunhem.

Monika Moberg

Västergötlands Hembygdsförbund och Sveriges Hembygdsförbund samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan vid kurser och konferenser.

Varje enskild hembygdsförening avgör själv vilket studieförbund man vill samarbeta med.

Nästa nummer av Västgotabygden, nummer sex, kommer i slutet av november. Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. Västgotabygden publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

VÄSTGÖTA BYGDEN

Redaktörsgrupp:

Ann-Britt Boman, sammankallande,
Spireavägen 5, 513 35 Fristad, tel 033-26 19 21.
073-9436175. E-post: birgitta.fristad@telia.com

Hans Menzing, Marumstorget 1,
532 32 Skara, tel 0511/12643.
E-post: hans.menzing@telia.com

Monika Moberg Kilefors, ansvarig utgivare,
tel 070-642 56 70, Norra Bergvägen 16B, 541 32 Skövde.
E-post: redvastgotab@gmail.com
eller monika.moberg@blackhornet.me

Övriga i redaktionskommittén:

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3,
540 15 Våring, tel 0708-42 04 53.
E-post: j-o.berglund@telia.com

Bo Björklund, Hövägen 9 C, 446 32 Älvängen,
tel 0303-74 98 78. E-post bo.bjorklund@risveden.com

Tage Brodin, Bäckaskog, Främmostad,
465 97 Nossebro, tel 0512-531 50.
E-post: frammestad@tagebrodin.se

Leif Brunnegård, Asklanda, 447 93 Vårgårda,
tel 0322-66 11 43. E-post: leif.brunnegard@gmail.com

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp, tel 070-620 66
66. E-post: bisido@hotmail.com

Anna Faxgård, Bua Skogsslätt, 511 98 Hyssna,
tel 0320-397 77. E-post: anna.faxgard@telia.com

Förbundsordförande: Sven-Åke Mökander,

Markgatan 39, 441 51 Alingsås, tel 0322-67 23 10,
070-672 31 56. E-post: svenake.mokander@gmail.com

Vice förbundsordförande: Jan-Olof Berglund

Förbundssekreterare: Jan-Henry Svensson

Södra vägen 4, 532 94 Tvärred, 0321-500 35,
070-208 53 27. E-post: janhenry.svensson@vgregion.se

Förbundskassör: Tommy Kroon.

Timmermansgatan 19, 532 33 Skara. 0511-145 49, 0705-
91 24 55. E-post: tommy.kroon@kunskapstradet.se

Kanslist: Eva Mann. Västergötlands Hembygdsförbund,
Box 15, 534 21 Vara, tel 0512-105 50, bostad 0511-37 03 30.
Bankgiro: 378-5383. Swish: 123 214 84 19.

Har Du adressförändring, ring till Eva Mann,
tel 0512-105 50. Arbetstid: torsdagar 9-15.

Kansliets e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Några barn förr och nu

Gratulationskort från andra halvan av 1800-talet.
Elin, som kortet var tillägnat, blev senare sjuksköterska.
Foto och teckning på denna sida: Monika Moberg

Barn under olika epoker. Flickan till vänster finns på ett gratulationskort, sänt av en vän till sextonåriga Elin 1885. Lägga märke till glasögonen, tråden, böckerna och bollen. Vilka förhoppningar hade föräldrar för sina döttrar? Teckningen med barnvagnen är från en småskola under 1940-talet. Då var det mamman som drog barnvagnen. Bilden nedan till vänster visar småpojkar vattenlek 1966. Nedan till höger ses en ung påskkäring anno 2012.

